

France Klopčič

Zaton slovenske socialnodemokratske stranke 1919-1920

Za zgodovino naše Zveze komunistov je potrebno in važno raziskati dobo, ko je v viharju po prvi svetovni vojni vznikla Komunistična partija in postala dedična in nadaljevalka revolucionarnega in socialističnega gibanja med Slovenci. To je hkrati razdobje zatona slovenske socialnodemokratske stranke, nastale leta 1896 z imenom Jugoslovanske socialno demokratične stranke (JSDS), ki v prelomnih časih Oktobrske revolucije in razsula Avstro-Ogrske ni opravičila svojega zgodovinskega poslanstva.

Polom slovenske socialnodemokratske stranke — imenovali jo bomo tudi socialna demokracija — je bil zakonita posledica objektivnega družbenega razvoja. Znotraj te stranke se je razvil oportunistem, ki je prerasel v reformizem; tudi ni utegnila stranka osvojiti marksizem in ga presaditi na slovensko zemljo. Subjektivne sile, ki bi se uprle oportunizmu, so izostale ali bile preslabotne. Sam oportunizem ni bil slučajen pojav, niti rezultat zlohotnih namenov njenih voditeljev. V njem se je odsvitala doba mirnega razvoja kapitalizma in hranila ga je tendenca imperializma. »Oportunistem ni slučajnost, ni greh, ni površnost, ni izdajstvo posameznih oseb, temveč socialni proizvod določene zgodovinske dobe« (Lenin, Dela, zv. 21 ruske četrte izd., str. 221).

Ko je podlegla oportunizmu, je socialnodemokratska stranka prezrla vlogo, ki ji jo je narekoval družbeni razvoj na Slovenskem. Postati bi morala vodilna sila slovenskega naroda-proletarca. Toda ni postala »poklicana voditeljica in glasnica v boju za narodovo odrešenje in vstajenje«, kakor je l. 1918 v svojem predavanju »Očiščenje in pomlajenje« ugotovil Ivan Cankar, ki je takrat tudi očital socialni demokraciji: »Stranka ni videla naroda, narod ni videl stranke.«¹

V pričujočem članku bo govora predvsem o zadnji dobi slovenske socialnodemokratske stranke v letih 1919—1920, o njenem zatonu. V zgodovino vstopa takrat Komunistična partija, na revolucionarnem valdu, iz ljudskih množic, pogojena v domačih skrbeh in zahtevah, ozirajoča se po izkušnjah in novih idejah v svetu, ki jih je žejno vsrkavala vase.

I

Objektivno revolucionarni položaj leta 1918—1920

Nad vsemi dogajanjem ob koncu prve svetovne vojne in v letih po njej je gospodoval nov faktor v človeškem razvoju: velika oktobrska socialistična revolucija. Ni bilo ljudskega gibanja, da ne bi nosilo bolj ali manj

¹ Ivan Cankar, Zbrani spisi, zv. XIX, str. 32 in 29.

sledi tega odločilnega prevrata in ni bilo ukrepa buržoazije, ki bi ga storila za utrditev svoje vladavine, da ne bi pri tem računala z revolucionarno nevarnostjo ali strahom pred boljševizmom.

Razsulo Avstroogrske, v kateri smo živeli Slovenci, je bilo posledica viharnih let, naskoka delavskih, kmečkih in vojaških množic. Na razvalinah habsburške monarhije so nastale nove državne tvorbe. Nastanek in urejanje novih držav je bil protisloven proces, v katerem so se spoprijele različne družbene sile in tendence: na eni strani socialni interesi izkoriščenih razredov, ki so čutili, da je prišel čas obračuna, na drugi zgodovinske težnje zatiranih narodov, in na tretji reakcionarne sile nacionalnih buržoazij, ki so hitele čimprej utrditi oblast v novih mejah in oblikah ter vsiliti vsej družbi svoj izhod iz katastrofe. Kratko in malo, bil se je boj med revolucijo in kontrarevolucijo.

Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je nastala prav v takih pogojih. Iz vseh činiteljev, ki so vplivali na njen postanek, je bil odločilen napor buržoazije, da svojo oblast razširi in utrdi s silo zmagovite vojske — kakor si je prizadevala srbska buržoazija, zaveznica zahodnih imperialističnih držav — ali da svoj prihod na oblast — kakor se je primerilo hrvatski in slovenski buržoaziji — zagotovi s pomočjo reakcionarnih vojaških in drugih sredstev. Vsem trem buržoazijam je pri tem bilo zedinjenje jugoslovanskih narodov najprimernejša oblika za uveljavljanje svojih interesov in stremeljenj. Brez zaupanja v lastno ljudstvo, so zlasti hrvatski in slovenski buržoazni krogi pospešili jugoslovansko zedinjenje, neutegoma preklicali »narodno revolucijo« ter poklicali na pomoč srbske čete, da se zavarujejo pred proletarsko revolucijo. »Nova Jugoslavija je bila rojena v atmosferi kontrarevolucije in to ji je dalo vsebino za dolgo dobo« (E. Kardelj, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, izdaja 1957. l., str. 321).

Nevarnost plebejske, proletarske revolucije je bila v jugoslovanskih deželah l. 1918—1919 zelo velika. Če se omejimo na Slovenijo, lahko naštejemo zadosti dogodkov v potrditev takšnega položaja.

Delavci in kmetje so se vračali s fronte domov, oboroženi s puškami in strojnimi, ki so jih skrbno spravljali — »bodo še prav prišle« — kajti naveličani vojnih strahot, so prinašali uporniškega duha, zlasti tisti, ki so v ruskem ujetništvu doživeli februarško in oktobrsko revolucijo l. 1917 ali sovjetske preobrazbe. Delavci so takoj po prevratu na zborovanjih sprejemali resolucije in v njih zahtevali »socialistično republiko«, v izrazitih industrijskih središčih pa so s stihijskimi nastopi proti špekulantom v trgovini, imenovanimi verižniki, in proti orožništvu, omadeževanem v akcijah cesarskokraljeve vlade med vojno, ogrožali obstoj krajevne oblasti, n. pr. v Kočevju, Rajhenburgu, na Krškem, v Mežiški dolini, kjer je delavski odbor s sedežem »pri Ahacu« v Prevaljah upravljal »rdečo republiko«. V Trbovljah decembra 1918 izbruhne prva delavska stavka v slovenskem delu nove kraljevine, rudarji izvolijo 42-članski stavkovni odbor, ki zastraži rudnik, zasede trgovine, ukaže zaloge prodajati, določa cene živilom in si s tem lasti funkcije javne oblasti ter uvede osemurnik v vseh obratih. Železničarji decembra 1918 vpeljejo na lastno roko osemurno delo. Uredba Narodne vlade Slovenije z dne 30. decembra 1918 o osemurnem delavniku pravzaprav le sankcionira izvršena dejstva. Stavke in demonstracije se vrste v Mariboru, kjer pride 15. januarja 1919 do krvoprelitja. Kmetje v Vinici

v Beli krajini 1. novembra 1918 prisegajo republiko, v občini Šmihel-Stopiče pa skupno z delavci novomeške okolice izvolijo 27. decembra 1918 novo občinsko oblast, znano kot »kandijska republika«, ki pet dni upravlja občino. Kmetje Notranjske sekajo veleposetniške gozdove, pričakujejo delitev zemlje. Dne 21. aprila 1919 vzpostavijo kmetje na Vinici svojo oblast, znano pod imenom »viniška republika«; čeprav v manj izraziti obliki kakor v Kandiji, zato pa v večjem merilu, v bratstvu s hrvatskimi kmeti, med katerimi je prav tako revolucionarno vrelo, se belokranjski kmetje jasno in glasno izrečejo proti kralju Petru, za republiko, za ljudsko oblast, s čimer izzovejo preplah in strah v vrstah slovenske gospode. 3. junija 1919 pride do kmečkega upora na Krškem polju itd. V vseh naštetih in nenaštetih primerih »bolševizma« ali »vinicizma« — kakor je tedaj podobne pojave označil Slovenski narod z dne 8. maja 1919 — pošilja mlada slovenska buržoazija orožništvo nad ljudstvo in kliče na pomoč srbske čete, ki zasedajo žarišča revolucionarnih nemiriv.²

Ljudsko zaupanje v stare meščanske stranke je izginilo, prejšnji voditelji in maliki so zleteli s podstavkov. Delavstvo mrzlično polni vrste socialnodemokratske stranke, ki si je l. 1917—1918 z mirovno akcijo popravila ugled, toda ne za dolgo, se v ogromni večini včlanjuje v sindikate, tedaj imenovane strokovne organizacije, v prosvetno društvo Svoboda, v delavske konzumne zadruge. V svoji neučakanosti od časa do časa stopa v akcije, ki jih dotlej v svoji zgodovini ni izpeljavalo. Socialistične organizacije posegajo na kmete, imajo znatne uspehe. Med kmeti se snujejo nove politične struje in stranke (n. pr. Samostojna kmetijska stranka 1. junija 1919). Srednji sloji mest in trgov, socialno nezadovoljni, in inteligenca, prav tako socialno neurejenih razmer in povrh še nacionalno razočarana, zlasti zaradi »demokratskega« ravnanja imperialističnih velesil nasproti Slovincem, so se nagnili k socializmu. Vse delovno ljudstvo je bilo v gibanju, pričakovalo radikalnih in splošnih sprememb ter si prizadevalo doseči »boljše in lepše življenje.«

Ta revolucionarni val na domačih tleh krepijo dogodki v svetu. Sovjetska Rusija premaguje notranje in zunanje sovražnike, v Berlinu in na Dunaju vznikajo sovjeti, marca 1919 nastane na Madžarskem sovjetska republika, ki se uveljavi tudi v slovenskem Prekmurju, mesec kasneje zmagajo Sovjeti na Bavarskem, spomladi 1920 se v Anconi upro italijanski vojaki, a generalna stavka v Turinu in drugih centrih pretresa Italijo, avgusta prodre rdeča armada do Varšave, septembra zasedejo italijanski delavci tovarne itd. Ta poročila vzbujajo nade, vlivajo pogum, krepijo mednarodno solidarnost, širijo Leninove ideje. Skratka, situacija je objektivno revolucionarna, na duri kapitalizma trka socialistična revolucija. Zgodovina je pred delavskim razredom postavila nalogo, da prevzame oblast, nalogo, za izvršitev katere so obstajali objektivni pogoji.

Primer ocene takratnega položaja majdemo v brzojavki iz Moskve z dne 22. marca 1919, ki jo je sestavil Lenin in ki so jo poslali vladi madžarske sovjetske republike v Budimpešto: »VIII. kongres Komunistične partije Rusije pošilja viharne pozdrave Madžarski sovjetski republiki. Naš kongres je prepričan, da ni daleč čas, ko bo na vsem svetu zmagal komu-

² Virov za zgornje podatke ne navajam, ker so bili dogodki že večkrat obravnavani v našem tisku.

nizem. Delavski razred Rusije hiti, kolikor zmore, da vam pomaga. Proletariat vsega sveta z napeto pozornostjo spremlja Vašo nadaljnjo borbo in ne bo dopustil, da bi imperialisti napadli novo sovjetsko republiko. Živela mednarodna komunistična republika!» (Dela, IV. izdaja, XXIX. zv., str. 174.)

Kakor vemo, se ta pričakovanja niso uresničila. Zakaj? Kje so vzroki, da se ni izvršilo, kar je bilo mogoče?

Leninova ocena ni bila napačna. Zmote ne gre iskati v idejnem odsvitu takratnih realnih razmer. »Zmota« se je rodila v boju družbenih sil; borba nasprotujočih si družbenih sil je odločila razvoj — in odločila ga je v korist mednarodnega kapitalizma. Tok svetovne zgodovine se je zataknil, postal počasnejši. Zato je človeštvo moralo doživeti še katastrofalno krizo l. 1929, bič fašizma in razrušitve druge svetovne vojne. Če bi se bilo l. 1918—1920 posrečilo vreči buržoazno oblast vsaj še v eni ali dveh velikih kapitalističnih deželah, bi bil šel razvoj drugače; verjetno bi sledile ostre borbe, toda brez dvoma bi se izognili neštetim krizam in bremenom, ki so prinesle človeštvu ogromne izgube.

Vzroki, da revolucionarni položaj ni rodil pričakovanih rezultatov, so torej globoki in tehtni, leže v odnosih med razredi, v boju med njimi.

Na primeru dogajanj v Sloveniji tistih let se bomo na kratko seznanili z odnosi med razredi, z borbo med njimi, zlasti na političnem torišču. Spoznali bomo nekatere značilnosti in zakonitosti družbenega in političnega razvoja, ki so obstajale pri nas in ustrezno v svetu.

II

Pomanjkanje revolucionarne stranke

V burnih mesecih po vojni so med delavstvom še vsepovsod imele ugled in vpliv socialnodemokratske ali socialistične stranke. Prve komunistične stranke so šele nastajale v Nemčiji, Avstriji, na Madžarskem, Finskem, Nizozemskem in šele zbirale okrog sebe prve pristaše. Samo na obširnih prostorih bivše carske Rusije je obstajala revolucionarna partija boljševikov pod vodstvom Lenina kot nova sila revolucije in sovjetske republike.

Socialnodemokratske stranke, kakor znano, niso mogle preprečiti prve svetovne vojne in niso dosegle, da bi se po koncu vojske sklenil demokratičen mir med narodi. Znašle so se v krizi, ki se je stopnjevala, ker niso hotele in niso bile sposobne, da popeljejo delavski razred in ostale delovne sloje v boj za oblast, za strmoglavljenje meščanskega razreda, v zmagovito revolucijo. Držale so se okvirov kapitalističnega družbenega reda in z njim vred delile njegovo usodo. Zato v trenutku, ko so se rušile stare družbene stavbe v srednji Evropi, ni bilo subjektivnih sil, ki bi se bile v objektivno naredili revolucionarni situaciji polastile oblasti in razširile razpoko, ki jo je naredila oktobrska revolucija od vrha do tal v kapitalistični stavbi.

Tudi v Jugoslaviji in pri nas na Slovenskem je postala socialna demokracija enostavno meščanska politična sila, ki se je vdinjala novi kraljevini in ni niti mislila na revolucionarni prevrat.

Vodstvo slovenske socialnodemokratske stranke je sodelovalo z domačo buržoazijo; poslalo je svoje zastopnike v meščansko vlado; Anton Kristan in Albin Prepeluh sta zasedla mesta poverjenikov Narodne vlade za Slovenijo v Ljubljani, a Anton Kristan je pozneje postal minister kraljevske vlade v Beogradu. Socialni demokrati so se napotili v začasno Narodno predstavništvo v Beogradu, ki naj bi bilo nekak parlament, ki pa ni bilo voljeno, marveč imenovano. V ljubljanski vladi so glasovali za sklep o nadaljnji veljavi vseh prejšnjih cesarskih zakonov na ozemlju Slovenije in prevzeli odgovornost za protiljudske ukrepe. Brž ko se je pojavila delavska stavka, so socialnodemokratski funkcionarji in sindikalni tajniki hiteli, da jo zadušijo (decembra 1918 v Trbovljah, oktobra-novembra 1919 v rudarskih revirjih)^{2a} ter svojo uslužnost kapitalu utemeljevali z argumentom, češ »da sedanji čas ni ugoden za skrajne korake delavskih mas v dosego mezdnih terjatev in to z ozirom na zunanjepolitični položaj«. ³ Situacija je bila zrela za revolucijo, a delavski voditelji niti mezdnih gibanj niso smatrali za »ugodne«.

Položaj slovenskega delavstva je bil zelo težaven. Vojna se je nehala, a zboljšanja nobenega. Opustošeno zaradi vojne gospodarstvo ni razpolagalo niti s surovinami za industrijo, niti z živili za prebivalstvo. Nujno je bilo, da preidejo tovarne z vojne proizvodnje na proizvodnjo v mirne namene. Pri tem je slovenska industrija, vezana na avstrijske dežele in Trst, v glavni smeri na sever in jugozahod, izgubila prejšnje surovinske baze in izvore reprodukcijskih materialov in hkrati tržišča za svoje izdelke. Nove državne meje severneje od Maribora in pri Rakeku so jo silile, da je iskala nova tržišča na jugovzhodu, kar je bil tako težaven kot počasen proces. Zato je industrija, zlasti kovinska, na primer jeseniška, obratovala zelo omejeno, nepolne tedne; zaposlenim so zmanjševali zaslužek in puščali na tisoče delavcev, ki so se z vojske vrnili domov, brez dela in sredstev za življenje. Le rudarji so imeli naročila: železnice so rabile premog. Druge stroke so trpele zaradi brezposelnosti. Položaj je poslabševala še draginja, ki je naraščala nenehno in hitro. Ali se je potem čuditi, da je ogorčenost delavstva prekipevala?

Vodstvo slovenske socialne demokracije pa je, kot da bi bilo gluho in slepo, šlo še dalje. Dne 10. maja 1919 je z Demokratsko stranko (liberalci) in z Ljudsko stranko (klerikalci) sklenilo sporazum, po katerem so se vse tri stranke obvezale, da »naj prenehajo strankarski boji v časopisju, na

^{2a} Podoben odnos socialnodemokratskega vodstva do revolucionarnih delavskih nastopov se je izoblikoval že v desetletju pred prvo svetovno vojno in je postal »tradicionalen«. Dokazov za to je zadosti. Zanimivo pa je, da je pred kratkim tak odnos potrdil Josip Petejan, član takratnega strankinega vodstva, ki je v Delu dne 11. junija 1960 objavil spomine na stavko slovenskih rudarjev v Idriji julija 1918. On priznava, da vojaškega poveljstva »grožnja ni učinkovala« na stavkajoče, ki se niso hoteli vrniti na delo niti spričo napovedanih hudih represalij, da pa sta Melhior Čobal in on »priporočala, naj se stavka za osem dni prekine in naj rudarji gredo na delo« in s tem »priporočilom« tudi dosegla, da se je stavka končala, kakor so oblasti zahtevale. O tem dejstvu so poročali takratni časniki. Josip Petejan in Melhior Čobal sta torej položaj delavskih funkcionarjev izrabila za pomiritev bojevnega delavstva v prid omajane avstrijske oblasti, namesto da bi upoštevala nove pogoje, ki so po Oktobrski revoluciji in ob nastopajočem polomu Avstro-Ogrske nudili delavstvu odločilno vlogo.

³ Naprej, št. 86 z dne 15. aprila 1919. Iz sklepov izredne konference zaupnikov slovenske socialnodemokratske stranke v Ljubljani dne 15. aprila 1919.

shodih in v zasebnem življenju« in »da se poglobi v nas zavest skupne državnosti, in v to svrho opustimo vse, kar bi rušilo narodno in državno edinost Srbov, Hrvatov in Slovencev«. ⁴ Ta vzajemna amnestija treh strank, ki so se pred ljudstvom znašle v neprikupnem in nezavidnem stanju, ta njihova državotvornost je pomenila kratko in malo: v »mili Sloveniji« naj bi vladal »razredni mir«.

Sporazumu je dan kasneje, 11. maja, sledil izrazito kontrarevolucionarni ukrep. Predsednik deželne vlade v Ljubljani dr. Janko Brejc, klerikalni vodja, je izdal prebivalstvu okrajnih glavarstev Slovenjega Gradca, Celja, Maribora in Radovljice ter mest Maribora in Celja razglas, s katerim je uvedel preki sod. Razglas pravi, da »so se pojavila v več okrajih hudodelstva pobune, umora, rop, požiga in hudodelstva javnega nasilja po § 85 kazenskega zakona« in sporoča, da so se »zedinile vse stranke v tem, da se mora te pojave *brezobzirno* zadušiti«. Nadalje stoji v razglasu: »Zato je deželna vlada na seji dne 11. maja 1919 enoglasno sklenila, da proglasi v zgoraj navedenih glavarstvih **preki sod** tekom torka, dne 15. maja 1919«. ⁵ Da ne bi nihče dvomil o resnosti prekega sode, je poverjenik za notranje zadeve Golia dne 13. maja v posebnem dodatnem razglasu pojasnil, da se bo krivec »po prekem sodu sodil in kaznoval s smrtjo«. ⁶

Ponavljamo, v vladi sta sedela tedaj socialna demokrata Anton Kristan in Albin Prepeluh. Bila sta soodgovorna za tak vladin ukrep protirevolucionarnega značaja.

Smisel razglasa je lahko razumeti. »Pobune« — tu so mišljeni izrazi nezadovoljstva med ljudstvom in vojaštvom. »Umori, ropi, požigi« — tako je meščanstvo označevalo ljudske napade na veleposestniške graščine, orožniške postaje in špekulantske trgovine. »Hudodelstva javnega nasilja« pa lahko zajamejo vsak ljudski protest. »Brezobzirno zadušiti« v nagli sodbi — takšna je bila buržoazna alternativa.

Tako je slovenska socialnodemokratska stranka po zaslugi vodstva zdrknila objektivno na protirevolucionarno pot in s tem zanikala lastni obstoj. Zavrgla je končni cilj socializma. Ni poznala perspektive socialistične revolucije, ni usposabljala delavskega razreda in svojih vrst za strmoglavljenje kapitalistične vlade in prevzem oblasti, pozabila je na zahteve po socializaciji in nacionalizaciji industrije, prometa, bank in trgovine, ni iskala zaveznikov za te cilje med kmeti in drugimi delovnimi sloji. Odpovedala se je lastnim dosežkom, ki jih je imela v preteklosti, zlasti ob svojem nastanku, ko je pomenjala progresivno silo in oznanila vstop delavskega razreda v družbeno in politično življenje slovenskega naroda. Za nov položaj, ki je nastal po Oktobrski revoluciji v Rusiji in po demokratični, hitro likvidirani revoluciji v avstro-ogrskih deželah, ni imela ne razumevanja ne zanimanja. Mogočno revolucionarno energijo ljudskih množic, ki je prekipevala v posameznih borbenih spopadih in štrajkih, a ki bi se zadostovalo za popolno zmago nad starim redom, je ravnodušno prezrla, ali kvečjemu plašila z njo svoje partnerje, ko je

⁴ Slovenski narod, št. 110 z dne 12. maja 1919. Izjava zastopnikov treh slovenskih strank.

⁵ Naprej, št. 107 z dne 12. maja 1919. Razglas.

⁶ Slovenec, št. 109 z dne 13. maja 1919. Razglas poverjenika za notranje zadeve.

Spoznanje o zgodovinski zgrešenosti socialnodemokratske stranke, danes očitno, si je tiste čase le počasi in polovičarsko krčilo pot med njenim članstvom in v njenem okolju. Objektivni družbeni pogoji s politično in ideo-

110. številka. v Ljubljani, v 7

SLOVENSKI

izhaja vsak dan sredi, izvenredno nedelje in praznike.
 cena: 10.000 v letu, 50.000 za eno leto, 100.000 za dve leti, 150.000 za tri leta, 200.000 za štiri leta, 250.000 za pet let, 300.000 za šest let, 350.000 za sedem let, 400.000 za osem let, 450.000 za devet let, 500.000 za deset let.
 Vrednost glede inšertov naj se pošli znanca za odgovor.

„Slovenski Narod“ vodi
 v Zagreb: 42
 politično: 42
 s mesečno: 42

Nov naročnik naj pošlje v prvi
 Na svojo plačila naročila list 9

Slovinci!

Zastopniki vseh treh strank v Sloveniji, zbrani na sestanku dne 18. maja 1919, smatrajo za potrebno, da se v Tasu, ko sodimo neposredno pred odločitvijo svoje narodne usode, obrnejo skrbno in natančno na slovensko javnost s naslednjim pozivom:

»Vas naše roditeljske roke hitijo v tej dobi posebejno skrbiti, kako raditi in skrbeti slovensko nacijo. Zato naj izročimo: Hrvatski deli v časopisju, in s tem bi v manjšem delu. Medsebojno priložna bodo reševale stranke pri medstrankarskih poročilih in po teh stališča izvesti strankarjem Slovenija odpraviti.

Varnostja o vzkrokih narodne nevarnosti na Korceltem, ki se jo tako strankno obravnavalo zadnji čas v javnosti, ne sme ostati tuje našim narodnim vrst. Stranke bodo porvale svoje parlamentarne zastopnike, saj ozmedjo ko- munisti, ki bo našla to vprašanje. Medtem naj bi slovenska javnost z neopra- vili in lažkovskimi izjavami ne stabilizirala narodnega položaja.

Stranke morajo vse moči, da se pogladi v nas zavesti skrupulo državljanosti, in v to svrhu občinstvo vsa, kar bi našlo narodno in državno odločnost. Srbov, Hrvatov in Slovincov. Le v slovenski, vsemen pripadajoča držav- ljanosti dolžnosti in pokončni obstojem zakonom je rešitev!

V LJUBLJANI, dne 18. maja 1919.

Dr. Ivan Tavkar, Prof. Bogomil Romec, Anton Kristan,
 Josip Brnčič, Dr. Franc Kulovec, Albin Prepeluh.

To je glavno!

Nemška grozodejstva
 na Karavatih

v ozkostrankarske namene z zakulisno taktiko trgovala za delež na oblasti ali za drobtine z miže kapitalističnih oblastnikov. Izdala je interese in cilje delavskega razreda in slovenskega ljudstva sploh.

Pozneje, v tridesetih letih, je Albin Prepeluh, nekdanji socialnodemokratski voditelj, pravilno zapisal v svojih »Pripombah k naši prevratni dobi« — menil je prav leta 1918—1919 — sledečo glavno ugotovitev tistih let: »Manjkalo je, kar je za sodobno socialno revolucijo najbolj potrebno: resnično revolucionarne stranke, ki revolucijsko razpoloženje ljudstva organizirano zagrabi in vodi.«⁷

III

Reformistično vodstvo in prekucuško ljudstvo

Spoznanje o zgodovinski zgrešenosti socialnodemokratske stranke, danes očitno, si je tiste čase le počasi in polovičarsko krčilo pot med njenim članstvom in v njenem okolju. Objektivni družbeni pogoji s politično in ideo-

⁷ A. Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi. Ljubljana 1958; str. 152.

loško madzgradbo so zastirali dejansko stanje subjektivnih sil, a dediščina slovenske socialne demokracije na področju marksizma in teorije sploh je bila tako siromašna in plitva, da je otežkočala analizo družbenega razvoja in ustrezne zaključke. Toda dogajanja v družbi, doma in v svetu, so napredovala tako temeljito in hitro, da so novim silam in idejam omogočala prodoren uspeh. En dan revolucionarne dobe in revolucije lahko pomeni več kot leta mirnega razvoja.

Ta prodor se je izvršil z ustanovitvijo Komunistične stranke, partije novega tipa, novih idej in izkušenj.

V začetku marca 1919 je bila ustanovljena Tretja ali Komunistična internacionala, ki je nadomestila skrahirano Drugo ali Socialistično internacionalo. Poldrug mesec pozneje, v dnevih 20. do 23. aprila, se je na kongresu zedinjenja v Beogradu ustanovila Socialistična delavska stranka Jugoslavije (komunistov), ki je pristopila h Komunistični internacionali. Nastala je nova partija, ki se je preimenovala junija 1920 na kongresu v Vukovaru v Komunistično stranko Jugoslavije.

Toda slovensko delavstvo v tej novi stranki zaenkrat ni bilo zastopano. Slovenska socialna demokracija na kongres zedinjenja v Beograd ni šla in ni mogla iti. Njeno glasilo »Naprej« je 4. julija 1919 pojasnilo, zakaj se je to zgodilo:

»Na ta kongres so bile povabljene samo tiste sekcije, ki stoje na stališču antiministerializma. Mi smo takrat sedeli še v deželni vladi in se zato nismo mogli udeležiti kongresa.«

Vzroki so bili dejansko še globlji. Slovenska socialnodemokratska stranka je bila mnogo bolj prežeta z reformizmom in oportunizmom, nego sorodne stranke drugih jugoslovanskih narodov.

Na kongresu zedinjenja so bili zastopani: socialnodemokratska stranka Srbije, socialnodemokratska stranka Bosne in Hercegovine ter večinska leva krila socialnodemokratskih strank Hrvaške in Vojvodine. Vpliv levih struj je bil v teh strankah zelo močan, zlasti v srbski socialni demokraciji, ki je bila v nekdanji Drugi internacionali na njenem levem krilu in se je ob izbruhu svetovne vojne preko svojih zastopnikov Triše Kaclerovića in Dragiše Lapčevića v narodni skupščini izrekla zoper vojne kredite. Vplivu levih struj gre tudi zahvaliti, da so omenjene stranke ali njihove večine kompaktno prešle v novo Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov), skrajšano SDSJ(k), ki je sprejela program leninske Komunistične internacionalne. S tem je boljševizem stopil na jugoslovansko ozemlje.

Nasproti temu revolucioniranju delavskih vrst je nastopil Anton Kristan, tedanji priznani politični voditelj slovenske socialnodemokratske stranke, član deželne vlade za Slovenijo in član začasnega narodnega predstavništva (parlamenta) v Beogradu, kjer je 27. maja 1919 vzkliknil: »Pri nas na Slovenskem boljševizma ni bilo in ga še ni.«

Politika vodstva slovenske socialnodemokratske stranke si je takrat prizadevala obdržati slovensko delavstvo pod svojim reformističnim okriljem in ga zato ločiti od delavstva drugih jugoslovanskih pokrajin, izolirati od revolucionarnih sil. To je bila hkrati politika razkola delavskega razreda Jugoslavije. Medtem ko so se Anton Kristan, Albin Prepeluh i. dr. zavzemali za jugoslovansko zedinjenje in centralizem v državi, so v delavskih vrstah nasprotovali zedinjenju kakor na političnem tako tudi na sindikal-

Prebivalstvu

okrajnih glavarstev Slov. Gradec, Cella, Maribor in Radovljica ter mest Maribora in Cella.

Zadnje dni so se zgodili neredi, ki kažejo, da nekateri komaj dosežene svobode ne razumevajo prav. Zagrešili so pri tem grde zločine proti domovini in mirno delajočemu prebivalstvu, kakoršnih bi ne pričakovali od slovenskih ljudi. Sramoto so storili sebi in narodu, pa tudi ogromno škodo.

Ker so se pojavila v več okrajih hudodelstva pobune, umora, rop, požiga in hudodelstva javnega nasilstva po § 85 kazenskega zakona, zato so se zjediniše vse stranke v tem, da se mora te pojave **brezobzirno** zadušiti. Naša narodna kraljevina, ki nudi svojim sinovom boljše razmere, nego katerakoli sosednja država, ne more mirno gledati, kako ti neodgovorni elementi kvarijo njen ugled in čast, njeno in narodno premoženje in kako spravljajo ob dobro ime socialno stremljenje vlade.

Zato je deželna vlada v seji dne 11. maja 1919, enoglasno sklenila, da proglasi v zgoraj navedenih glavarstvih

PREKI SOD

tekem torika, dne 13. maja 1919.

Pozivljamo vse ljudi, ki ljubijo svoj narod, ki uvidijo, da brez reda in delavnosti, brez žrtev ni napredka in ki razumejo, da je trajne socialne uspehe možno doseči samo s solidnim, organiziranim delom, da tudi sami pomagajo, da bode v Sloveniji zavladal popolni red, da s skupnimi močmi vseh dobro mislečih **zatremo brezobzirno vsak zločinski pojav**, da pokličemo krivce pred strogo sodbo in **da privedemo na pol dolžnosti vse one, ki**

zaslepljeni vidiijo junaštvo v tem, da svoji mladi domovini v hrbel streljajo.

Vsa kaznjiva dejanja, ki so se izvršila pred razglasitvijo prekega sode, se bodo kaznovala od rednih sodišč.

Vsi zločini pobune, umora, rop, požiga in v § 85 kazenskega zakona omenjenega javnega nasilstva pa, ki se bodo eventuelno po proglasitvi prekega sode izročili, zapadejo nagli sodbi po določitih prekega sode.

Deželna vlada za Slovenijo zaupa v zdravo pamet in srce Slovencev, v njih smisel za disciplino in pričakuje, da trezni elementi prebivalstva sami sodelujejo in pomagajo, da nastopi še pred proglasitvijo prekega sode popolni red in mir v naši deželi.

Kdor pa bo kljub temu svarilu in pozivu k redu, katerega izmed zgoraj navedenih zločinov zakrivil, naj vse posledice izključno sam sebi pripiše.

V Ljubljani, dne 11. maja 1919.

Dr. Janko Broje,
predsednik

nem področju. Sredstva te politike so bila sledeča: ponašanje z razvito industrijo v Sloveniji; z zgrajenimi delavskimi organizacijami, bogatimi tradicijami in blagajniškimi fondii, omalovaževanje delavskega gibanja v Srbiji, Bosni in drugod, zagovarjanje federalizma in avtonomije v sindikatih in delavskih organizacijah sploh.

Politika strankinega vodstva se je naslanjala na zbirokratizirane svoje kadre: nameščence, konzumov (zadružnih trgovin), bolniških blagajn delavskih zavarovancev in sindikatov. Dr. Henrik Tuma, ugledni socialni demokrat, je 26. oktobra 1918 ugotovil celo sledeče: »Izvrševalni odbor jugoslovanske socialnodemokratske stranke je danes sestavljen izključno iz zastopnikov konzumnih zadrug, strokovnih društev in upravnih uradnikov strankinih institucij.«⁸ V teh ustanovah so si nekdanji zaslužni prvoborci in mlajši spretnjakoviči ustvarili zanesljive službe in neprodorne postojanke, ki so jih zadovoljevale in preko katerih plotov se njihovi pogledi in nazori navzlic burnim revolucionarnim valovom niso povzdigovali. Sprva so z zadovoljstvom opazovali množičen priliv članstva, potem so se ga zbalii, ker jim je zraslo čez glavo in zahtevalo radikalnih preobrazb. Zato so skušali množice zadržati. »Nikakih rabuk!« je miril ljudstvo Josip Kopač, sindikalni tajnik in prvak JSDS, na zborovanju 29. oktobra 1918 v Ljubljani⁹ in ko ni pomagalo, so se akcijam postavili na čelo in jih speljali v mirne vode kompromisov, rotili »ne z glavo skozi zid«, »zdaj ni čas« in sprejemali polovičarske sklepe, ki so na videz ustrezali delavskemu radikalizmu, ki jih pa nišo izvajali ali so jih tolmačili po svoje. Skratka, vodstvo je povečini ubiralo svojo pot, a delavstvo in delovno ljudstvo drugo, prekucuško.

Gibanje je raslo Kristanom, Prepeluhom in Kopačem čez glavo.

Marca 1919 je bila v Ljubljani vsedrjavna konferenca železnicaarjev, na kateri so sklenili, da ustanovijo enotno železničarsko sindikalno organizacijo za vso državo. Zedinjevalno gibanje železničarjev, ki so bili tedaj avantgarda delavskega razreda, je pomenilo vzgled za ostale delavske stroke in je očitno preraslo koncepcije slovenskih socialnodemokratskih voditeljev.

Na nemirne duhove je vplival revolucionarni sklep slovenskih socialnodemokratskih organizacij Julijske Krajine na meddeželni konferenci dne 6. aprila 1919 v Trstu, da sprejemajo načela in taktiko ruske oktobrske revolucije in se izrekajo za diktaturo proletariata.¹⁰

Dne 13. aprila 1919 je izredna konferenca JSDS v Ljubljani sklenila odpoklicati oba svoja zastopnika Antona Kristana in Albina Prepeluha iz deželne vlade za Slovenijo, kar je pričalo, da znotraj same stranke nastaja opozicija, ki obsoja ministerializem kot obliko škodljivega sodelovanja z meščansko vlado na podlagi obrambe kapitalizma. Temu sklepu se Anton Kristan in Albin Prepeluh ništa pokorila. Pokorila se ništa niti sklepu strankinega izvrševalnega odbora 13. junija, ki je prav tako odpoklical oba tadva svoja člana iz vlade. Zato je opozicija postajala vse številnejša in močnejša.

⁸ Zgodovinski arhiv KPJ, Beograd 1951, zv. 5, str. 369.

⁹ Slovence, 30. oktobra 1918. Poročilo o zborovanju 29. oktobra 1918.

¹⁰ Zgodovinski arhiv KPJ, Beograd 1951, zv. 5, str. 378.

Na poziv mednarodnih delavskih organizacij, da se z dvodnevno splošno stavko izrazi solidarnost s sovjetsko Rusijo in sovjetsko Madžarsko in ju zavaruje pred intervencijo zahodnih imperialističnih držav, se je odzvalo tudi slovensko delavstvo. Prvič v svoji zgodovini je 20. in 21. julija 1919 izvedlo generalni štrajk, skupno z ostalim delavstvom. Razred proletarcev je preizkušal svoje sile v vedno večjem obsegu.

Dan kasneje, 22. julija zvečer, so se uprli štirje polki slovenskih vojakov v Mariboru (v dragonski, domobranski in topniški vojašnici ter v Tržaškem pešpolku).¹¹ Čeprav so ga še tisto noč zadušili — po zaslugi hrvaškega karlovškega pešpolka — je razodel, da so med ljudstvom ogromne eksplozivne sile, ki iščejo izhoda in uporabe, da prodirajo vanj boljševiške ideje o odločnem nastopu in jurišu.

Tega upora še danes zadosti ne poznamo. Mnogi politiki in pisci so ga skušali zastreti, ga oceniti kot izključen pojav, ki ga je zakrivil »boljševiški emisar« Karel Toplak, vojak, brezroki invalid, z zvezami na Dunaju in v Budimpešti. Dejansko je šlo za organizirano akcijo nezadovoljnih vojakov, prežetih z revolucionarnimi in izrazito protikapitalističnimi tendencami. Uporniki so imeli zveze z garnizijo v Varaždinu, kjer je prav tako izbruhnil punt, z vojaštvom v Dravogradu, Celju in Ljubljani, kjer so se tudi pripravljali k uporu.

V pogled v dejanska gibalna upornikov nudijo dokumenti, ki jih je konec l. 1959 razstavil Muzej narodne osvoboditve v Mariboru. V prvem, z dne 12. julija 1919 in ki ga iz Celovca pošilja nepodpisani vojak mariborskega polka št. 10 na naslov mariborskega polka št. 26, beremo, da vojaki protestirajo proti znižanju plač in proti odvzemu prejšnjih vojaških kap, na kar sledi (slovnično popravljeno): »Izbran sem od vojakov, da naj vam prej naznanim, da se ne bodete potem kesali. Mi smo navajeni vojski in tudi se nič ne bojimo. Ne bodete nas zapeljali kakor prej.« Nato stoji v pismu: »Pa ne vojsko nad Nemca«, čemur sledi beseda »kapitalisti«, zraven sta narisani dve prekrizani kosti z mrtvaško glavo, kar ni težko razumeti kot »kapitalistom smrt«. Na drugi strani pisma piše: »Naznanite Maistru to pismo, povejte mu, kaj mislimo. Če je enkrat ogenj premočan, se ne pogasi več.« Vsebina te poslanice govori zadosti jasno in ne potrebuje komentarja.

V drugem dokumentu, ki ga Mestno poveljstvo v Mariboru pošilja dne 22. julija 1919 pod št. 417 kot »tajno, nujno« Štajerskemu obmejnemu poveljstvu v Mariboru, beremo, da se v Mariboru širijo vesti o pripravah k vojaškim uporom. Tako je pešec Vogrinc dejal 19. julija: »Mi smo tudi pripravljene na preobrat danes pomoči, ker nočemo služiti pod kraljem Petrom; eden gospod se je že odpeljal v Ljubljano, da tudi tam isto napravi.«

Zgovorno oceno dogodkom v Mariboru, Varaždinu in drugod je dal prvak demokratov dr. Vekoslav Kukovec, ki je zapisal v celjskem listu »Nova doba«: »Doživeli smo pa, da se je ob ti naši popustljivosti razpasel boljševizem, kakor nam najjasneje dokazujejo dogodki v Mariboru.«¹²

¹¹ Arhiv Muzeja NO, Maribor.

¹² Slovenec, št. 176 z dne 2. avgusta 1919.

Prvi komunistični nastopi

Na Slovenskem pride 1. 1919 do prvih organiziranih in zavestnih komunističnih nastopov.

26. julija 1919 je izšla prva in edina številka »Baklje«, prvega slovenskega komunističnega glasila. Izdala sta jo Nino Furlan in Jaka Žorga »ob moralni podpori primorskih slovenskih socialistov in ob gmotni podpori madžarske sovjetske republike«. ¹³ Nino Furlan je začel »s sistematično agitacijo proti ministerialistični politiki desničarskega vodstva med delavskimi množicami s silno prodornim uspehom v Trbovljah«. ¹⁴ Ko so ga oktobra oblasti aretirale, je prišlo med rudarji celo do protestnega štrajka, ki se je nato stihijsko razširil v politični štrajk z zahtevami po republiki, po socializaciji premogovnikov. ¹⁵

Avgusta 1919 je izšla zadnja številka socialnodemokratskega časopisa »Demokracija«, ki se je pod uredništvom Alojzije Štebijeve priznala h komunističnim idejam. ¹⁶

21. septembra 1919 je sklenila druga meddeželna konferenca slovenske socialnodemokratske stranke Julijske Krajine v Trstu, da pristopijo organizacije slovenskega delavstva h »komunistični organizaciji delavstva v Italiji«. ¹⁷

11. oktobra 1919 je izšla prva in edina številka novega komunističnega lista »Vstajenje«.

Vzporedno s temi dogodki se je znotraj slovenske socialnodemokratske stranke razvijala in krepila opozicija. Na podlagi odpora proti ministerializmu in proti oportunistični taktiki Antona Kristana, ki je avgusta 1919 postal minister »za šume in rude« v beograjski »demokratsko-socialistični vladi« Ljube Davidovića, so se v opoziciji znotraj stranke zbirali precej raznovrstni po politični usmeritvi in preteklosti strankini aktivisti. Poleg že omenjenih Nina Furlana in Jakoba Žorge najdemo v opoziciji Lovra Klemenčiča, bivšega Preporodovca in povratnika iz Sovjetske Rusije, inženirja Dragotina Gustinčiča, socialnega demokrata izpred prve svetovne vojne, inženirja Antona Štebija, uglednega socialnega demokrata in člana izvrševalnega odbora, Rudolfa Golouha, urednika strankinega dnevnika »Naprej«, vidnega zastopnika »socialistične omladine«, ki jo je med vojno deloma zajel nacionalistični val, dr. Milana Lemeža, prav tako zastopnika »socialistične omladine« in organizatorja strankinih političnih šol v Ljubljani, Trbovljah in na Jesenicah, nadalje znane in ugledne delavske zaupnike in strankine aktiviste Marcela Žorgo, Josipa Petriča, Ivana Baznika, Ivana Makuca, Ljudevita Vencajza, Franca Perdana med železničarji, Viktorja Kolečo med kovinarji in druge. Večina teh opozicionalcev se je raz-

¹³ Kronika, 1959, zv. 2, str. 59, članek dr. Dušana Kermaunerja Ustanovitveni manifest »Delavske socialistične stranke za Slovenijo« z dne 3. marca 1920.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Novice, št. 6 z dne 5. novembra 1919.

¹⁶ Demokracija, št. 8—12, avgust 1919. Izjava urednice Alojzije Štebi z naslovom Pro. domo, str. 134.

¹⁷ Njiva, št. 17 z dne 10. oktobra 1919, str. 311, članek —m— o konferenci JSDS.

vijala v komunistični smeri, za kar je izražala mnogo navdušenja in marljivo delovala, toda zgrajenih in doslednih komunistov je bilo med njimi zelo malo.

Ta številna opozicija, ki je zdaj pa zdaj dosegala večino na konferencah, sejah, posvetovanjih, ter nenehno rasla, si je spočetka prizadevala, da vso jugoslovansko socialnodemokratsko stranko Slovenije enotno pripelje v revolucionarni tabor. Hotela se je izogniti razkolu v stranki in z najmanjšimi stroški doseči, da se stranka znebi ministerjalizma in se združi s Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov). Ti dve nalogi sta združevali proti desnici in Antonu Kristanu vse levičarske in opozicionalne sile v stranki. Zlasti je postajalo vedno bolj popularno geslo zedinjenja slovenskega delavstva z delavstvom ostalih narodov Jugoslavije v enotno stranko in enotne sindikate. Kljub temu je opoziciji ta načrt večkrat izpodletel.

Anton Kristan, glavni vodja konzumov, član vlade in minister, hkrati član ožjega strankinega vodstva in pokrovitelj birokratskih kadrov, je uspel v tem vodstvu uveljaviti svojo voljo in trdo pest. Najaktivnejši opozicionalci so bili izključeni iz stranke: 22. julija 1919 Nino Furlan, avgusta Dragotin Gustinčič.¹⁸ Da se izogne pritisku levece, je Anton Kristan dal odgoditi za dva meseca strankin kongres od septembra na november 1919. Vse te ukrepe je izvajal »v obrambo enotnosti stranke«, izrabljajoč misel enotnosti za svoje manevre.

Levičarjem-komunistom je postajalo jasno, da nastaja kritičen čas razmejitve v stranki in nujnost nastopa komunistov v družbenem in političnem življenju Slovencev. Na manevre desnice so odgovorili z obrazložitvijo svojega najbližjega akcijskega programa v obliki proglasa slovenskemu delavstvu. Na bližujočem se strankinem kongresu je bilo pričakovati odločilne bitke.

V

Proglas levece oktobra 1919

Proglas levega krila »socialističnemu delavskemu in kmečkemu proletariatu Slovenije« z dne 20. oktobra 1919, ki ga je podpisal Lovro Klemenčič, je izšel v obliki letaka in je bil priložen k listu »Nova istina«, hrvaškemu glasilu SDSJ(k); list je bil naslovljen na številne naročnike delavskega tiska v Sloveniji.

Proglas se osredotočuje okrog kongresa slovenske socialnodemokratske stranke, ki naj se zbere 1. novembra, razlaga položaj in potrebe ter vse naloge združuje v temeljno misel: »Glavno pa je, da se na tem kongresu doseže združitev slovenskega proletariata s proletariatom ostale Jugoslavije.«¹⁹

Temu je podrejeno vse dokazovanje. Pripoveduje prepričljivo, da se je »proletariat Srbije, Hrvatske, Bosne in Dalmacije že združil strokovno v

¹⁸ Naprej, št. 205 z dne 10. septembra 1919, informacija o preložitvi strankinega zbora.

¹⁹ Tu in dalje Zgodovinski arhiv KPJ, Beograd 1951, zv. 5, str. 396—398.

Centralnem delavskem strokovnem²⁰ svetu, politično pa v Socialistični delavski stranki Jugoslavije (komunistov). Slovenski proletariat se sedaj še ni pridružil tem organizacijam. Posledice vidimo: naš delavec, hlapec, kajzar ima mesorazmerno manjši zaslužek nego srbski in hrvaški sodrug. Zato se združimo z njimi, ker v skupni organizaciji, v združeni razredni borbi bomo zboljšali svoje življenje in končno premagali izkoriščevalce.«

Glavnemu namenu služijo tudi tri konkretne zahteve:

»1. Združenje jugoslovanske (to je slovenske, F. K.) socialno demokratične stranke s Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov).

2. Združenje vseh socialističnih strokovnih organizacij in zvez v veliko strokovno zvezo vseh delavcev Jugoslavije (v Centralni strokovni svet), ki naj vodi nepretrgano in nepomirljivo razredno borbo s kapitalizmom.

3. Delavci in kmečki proletariat naj prepovedó svojim voditeljem vsako paktiranje z buržoaznimi strankami...«

»Te tri glavne zahteve — pravi proglas — morajo prodreti na strankinem kongresu v Ljubljani.« Te »točne in jasne zahteve« je treba dati delegatom za strankin kongres, ko se bodo volili po »fabrikah, rudarskih revirjih, po vaseh«. »Proletariat Slovenije! Pazi dobro, komu zaupaš svoje interese!« — svari proglas in izreka nezaupanje hrvatskima »socialističnima ministroma Koraću in Bukšegu«, ne omenja pa ministra Antona Kristana.

Proglas se konča z geslom: »Proletarci Jugoslavije, združimo se!«

Kakor vidimo, je levica izrazila mogočno željo po zedinjenju delavskih in sploh proletarskih vrst in odločno zavrgla ministerializem. To sta bili dve točki, okrog katerih se je vedno bolj vnel boj.

V celoti je vsebina proglasa izredno skromna, hkrati zelo konkretna, jasna in pozitivna. Avtorji so računali na pridobitev najširših proletarskih slojev in zato sestavili široko, za vsakega delovnega človeka sprejemljivo osnovo. V proglasu ni niti besede o končnem cilju socializma, ne o socialistični revoluciji in diktaturi proletariata, ne o Tretji internacionali in boljševiski taktiki. Minimalni program levega krila se tega izrecno ne dotika, razen da z zedinjenjem s Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov), ki je bila članica Komunistične internacionale, predvideva osvojitve tudi novih načel združene stranke. Vsekakor, v dobi nujne potrebe po idejni razmejitvi med reformizmom in komunizmom, takšno izogibanje osnovnim načelom in akutnim vprašanjem ni kazalo niti doslednosti niti zadostne revolucionarne, zares levičarske usmerjenosti. Preseneča pa, in v tem je čuditi novo strujanje, da proglas stalno navaja kmečki proletariat, hlapce in kajzarje na vasi, kar je bilo socialni demokraciji tuje, razen pri volitvah.

Dejansko je proglas globoko odmeval med slovenskim delavstvom. S tem programom je zbirala levica okrog sebe večino proletarcev. Prav tedaj so tiskarniški delavci stopili v stavko, ki je trajala dva meseca — Slovenija je bila ta čas brez časopisja! — in se je zaključila z njihovo zmago. Dva, tri dni pred kongresom je štrajk zajel rudarje Trbovelj, Zagorja in Hrastnika. Bojevno razpoloženje množic so prinesli delegatje tudi v kongresno dvorano, nudeč levici možnost večine in zmage.

²⁰ Slovensko delavsko gibanje je od svojega začetka do tridesetih let našega stoletja uporabljalo izraz »strokovna organizacija« za sindikat in »strokovni« za sindikalni.

Desno krilo in sredina

Proglas levice je maletel na močan odpor razjarjene desnice okrog Antona Kristana.

Desnico so sestavljali: Anton Kristan, Albin Prepeluh, Melhior (Miha) Čobal, Ivan Kocmur, Ignac Mihevc, Zvonimir Bernot, Josip Kopač in drugi. Vsi so obtičali v nenačelnem prakticizmu. Če jih je združevala kakšna globlja misel ali koncepcija, je to bila samo ena, ki jo je Dušan Kermauner že l. 1938 točno formuliral: »Desno krilo socialne demokracije pa je kakor nekdanj po vsi sili hotelo videti v proletariatu pritlikavca, ki niti pomisliti ne bi smel na vodilno vlogo v družbi.«²¹ Omajana v svojih temeljih in obkoljena v svojih ustanovah, ni mogla računati na idejni boj in idejno zmago: zavedala se je, da je njena politika sodelovanja z buržoazijo čedalje bolj osovražena. »Desno krilo je bilo obupen boj, da ne bi moralo hkrati iz vlade in z vodstva.«²² Zato je neizbirčno poseglo po nedostojnih sredstvih.

Najprej je desničarsko vodstvo »obrezglavilo« levice z napadom na njenega prvaka inž. Antona Štebija, ki ga je »nenadoma lažno obdolžilo, češ da je bil ovadil vojaškemu poveljstvu častnika, sicer desničarskega socialista Zvonimira Bernota, da prireja predavanja v ljubljanski socialistični organizaciji.«²³ Anton Štebi se je iz protesta umaknil iz vseh strankinih forumov in politične dejavnosti.²⁴

Nadaljnje »obrezglavljenje« levice je izvršila policija, ki je imela Gregorja Žerjava, vodjo demokratov, za svojega ministra; Žerjav in Anton Kristan sta oba bila člana belgrajske vlade. Policija je pred kongresom aretirala dva odločna levičarja, komunista Lovra Klemenčiča in Dragotina Gustinčiča, ki sta bila izvoljena za delegata, zadnji kljub izključitvi iz stranke. Aretirali so tudi komunista Ulriha Vošpernika,²⁵ še prej pa Nina Furlana.

Tako je strankino levo krilo ostalo na kongresu brez takrat znanih aktivistov, zlasti brez treh svojih najbolj izrazitih voditeljev — Štebija, Klemenčiča in Gustinčiča, a desnica se je znebila svojih najbolj nevarnih nasprotnikov. Kar se tiče drugih levičarskih delegatov, je desno krilo

²¹ V knjigi A. Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, drugi del: Dušan Kermauner, Albin Prepeluh-Abditus, str. 498.

²² Prav tam.

²³ Kronika, 1959, zv. 2, str. 59—60 (glej opombo 13).

²⁴ V kasnejši dobi se je Anton Štebi aktiviziral: l. 1925 je bil med pobudniki partijske publicistične revije »Zapiski Delavsko-kmetijske matice«, l. 1939 je pripadal k ustanoviteljem Zveze delovnega ljudstva in podpisal njen proglas; med NOB so ga okupatorji ustrelili kot talca.

²⁵ Radničke Novine, Beograd, št. 264 z dne 8. novembra 1919, članek Veliki rudarski štrajk; Nova istina, Zagreb, št. 21 in 22 z dne 9. in 17. januarja 1920, članek Drag. Gustinčiča Moja kritika; Nova istina, Zagreb, št. 62 z dne 4. marca 1920, dopis Drag. Gustinčiča Dozorel je. V zadnjem viru se posredno omenja motiv in način aretacij: »Ako izvrševalni odbor JSDS noče sklicati strankinega zbora, ker nima več na razpolago Žerjavove policije, da za isti dan potakne po jetnišnicah vse odločne elemente v stranki, sklical ga bo proletariat sam...« Za upravičenost očitka, da se vodstvo poslužuje policije — o čemer se je leta 1919 javno govorilo — doslej nimamo dokumentarnih podatkov. Okoliščine aretacij vsekakor vzbujajo upravičen sum.

računalo, da se ji bo posrečilo izigrati jih. Pri tem se je zanašalo na omahljivo sredino, na centrumaše.

Stališče omahljivih, nedoslednih opozicionalcev, ki so zavzemali v stranki položaj sredine ali centruma, je »klasično« izrazil Rudolf Golouh v članku »Naš strankin zbor« (tako so takrat imenovali strankin kongres), ki ga je natisnil »Hrvatski tipograf« v Zagrebu na dan otvoritve kongresa.²⁶

Po uvodnih ugotovitvah, »da prešinja tudi naš proletariat velika nezadovoljnost« zaradi svetovne vojne »s svojimi strašnimi posledicami« in zaradi razmer »v novi državi, ki so vse prej kot povoljne«, kar »je ustvarilo obupno razpoloženje«, a v množicah ustvarilo »občutek, da so bile prevarane«, vidi pisec škodljive pojave v razcepljenosti jugoslovanskega proletariata in v raznih poteh, ki ga je prehodilo v preteklosti delavstvo pošameznih pokrajin.

Rudolf Golouh šteje za »veliko zlo«, da se je »začel boj med dvema strujama: socialnimi demokrati na eni strani, boljševiki na drugi«. Zakaj je to postalo »zlo«, ne pove. Ne najde obsodbe za politiko socialne demokracije in ne besed priznanja boljševikom in Oktobrski revoluciji. Navidezno, formalno to pomeni sredinsko stališče, dejansko se njegova miselnost še ni odtrgala od starih načel socialnodemokratskega gibanja.

Ko se spomni potreb »delavske mase« in prizna pritisk teh množic, se izraža pisec glede taktike zadosti jasno:

»Kakor vse kaže, da moramo s politiko sodelovanja in ministerializma enkrat za vselej prenehati, tako je tudi očitno, da si ne moremo delati nobenih radikalnih iluzij, da ne moremo misliti na kake ekstremne eksperimente.« (Pristaviti moramo, da so se takratni socialni demokratje bali uporabljati besedo »revolucija«, pa so se posluževali namesto nje takih oznak kakor »ekstremni eksperimenti«, »skrajni koraki«, »revolucionarno pretiravanje« i. p.)

Taktika R. Golouha je torej sledeča: radikalnim množicam moramo popustiti, »kakor vse kaže«, in se odpovedati ministerializmu, toda dalje ne pojdemo, na nobene »eksperimente«. Iz tega sledi njegov zaključek in poziv: »... nazaj k zdravemu socialističnemu delu«. Nazaj k tisti socialni demokraciji, ki se še ni umazala z ministrsko politiko, ne pa naprej k novim Leninovim idejam, k izkušnjam Oktobrske revolucije in poveljnega mednarodnega delavskega gibanja sploh. »Mi potrebujemo predvsem mirnega razvoja, mirnega, pozitivnega snovanja v organizacijah, v kulturnih društvih.«

Zato se pisec v članku izreka za zedinjeno delavsko stranko pod imenom »socialistično« in v oklepaju dodaja: »vsi drugi nepotrebni naslovi naj odpadejo«. Kakor vemo, se je aprila 1919 na kongresu zedinjenja ustanovila nova Socialistična delavska stranka Jugoslavije, ki je v oklepaju imela še pristavek »komunistov«. Pisec, ideolog centruma slovenske socialnodemokratske stranke v letu 1919, nastopa torej proti temu oklepaju.

Da bi bila slika te »sredinske« politike še jasnejša, navajamo piščevo zadnje sentenco: »Le tako nas bodo našle prihodnje volitve strnjene v skupno fronto, pripravljene za zmago.«

Mar ni to bila škodljiva iluzija v takratnih tako burnih časih?

²⁶ Tu in dalje Zgodovinski arhiv KPJ, Beograd 1951, zv. 5, str. 398—399.

VII

Enajsti zbor slovenske socialne demokracije 1. in 2. novembra 1919

Ljubljana, 1. in 2. novembra 1919, dvorana v dvorcu bivšega deželnega glavarja, sedanji univerzi. Zbral se je XI. zbor Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS). Skoraj 120 delegatov je zastopalo delavstvo Slovenije v mejah kraljevine SHS. Prvič na strankinem zboru niso bili zastopani slovenski proletarci iz Primorja in Trsta, ki ju je okupirala Italija.

Med gosti so bili: delegati Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov) Dragiša Lapčević, Jovo Jakšić in Mijo Radošević; delegat Centralnega delavskega sindikalnega sveta iz Beograda Pavle Pavlović; delegat Čehoslovaške socialnodemokratske stranke Stivin; od hrvatskih socialnih demokratov-reformistov minister Vitomir Korać,²⁷ Gojko Berberović²⁸ in Koraćeva soproga.²⁹

Večina delegatov je bila levičarsko razpoložena, bojovna in vedra. To so bili železničarji, rudarji, kovinarji, stavbinci in delavci drugih strok, stari preizkušeni zaupniki in mlajši nestrpni aktivisti.

»Razpoloženje kongresa je psihološko napeto — piše v dopisu iz Ljubljane v zagrebški Novi istini, št. 12 od 6. novembra 1919, pisec, ki se je podpisal z m. r., torej Mijo Radošević — nahaja se v znamenju rudarskega štrajka v Trbovljah. V ozračju se čuti, da so se množice podale na levo, čuti se, da je z dosedanjo smerjo ministerializma pri kraju.«

Rudarski delegat je takoj prvi dan zabrusil s tribune »socialističnim ministrom« Koraću in Kristanu kakor tudi strankinemu vodstvu: »Vi samo pijete na nas: Delajte, delajte! Mi pa vam zadnjič izjavljamo: Delali bomo, kadar bomo imeli jesti!«³⁰

Kongres je najprej poslušal pozdravne govore, ki so bili omejeni na 10 minut. Dragiša Lapčević, ki je zboru izročil pozdrave v imenu Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov), je »žel viharno odobravanje«. Predstavljal je levo strujo. Napadel je zlasti sodelovanje z buržoazijo: »Socialisti-ministri ne vladajo v imenu proletariata, temveč v imenu buržoazije, zato so buržoazni ministri. Ne potrebujemo ministrov, pač pa močan proletariat. Socializem bomo uresničili samo z močnim proletariatom, a ne z ministerializmom. Ko bomo močni in buržoaziji iztrgamo oblast, tedaj pojdemo v vlado, drugače ne.«³¹

Za njim je pozdravil zbor minister Vitomir Korać. Zagovarjal je udeležbo v parlamentu in zato tudi udeležbo v vladi. Skratka, branil je reformizem v njegovih najodurnejši obliki ministerializma. Zato je ob koncu

²⁷ Nova istina, Zagreb, št. 12 z dne 6. novembra 1919, članek m. r. Kongres slovenačke socialne demokratije. Radničke Novine, Beograd, št. 265 z dne 9. novembra 1919, članek Kongres Partije u Ljubljani. Oba lista sta bila glasili komunistov. Njune podatke tu in dalje prvič priobčujemo v slovenskem tisku, v prevodu iz srbohrvaščine.

²⁸ Hrvatski tipograf, Zagreb, št. 17 za l. 1919, sporočilo o XI. zboru JSDS.

²⁹ Radničke Novine, Beograd, št. 265 z dne 9. novembra 1919, isti članek.

³⁰ Radničke Novine, Beograd, št. 264 z dne 8. novembra 1919, članek Veliki rudarski štrajk.

³¹ Nova istina, Zagreb, št. 12 od 6. novembra 1919, članek m. r. Kongres slovenačke socialne demokratije.

govora zadonel v dvorani kot protest klic »Živela Tretja internacionala!«, ki ga je ponovila vsa dvorana.³²

Pavle Pavlović, komunist, je v pozdravnem govoru v imenu sindikalne centrale v Beogradu pozval k čim hitrejšemu zedinjenju vseh razrednih delavskih sindikatov. Sprejeli so ga z burnim odobravanjem.

Zboru je nato ustrezno dnevnemu redu podal Dragotin Lončar poročilo o strankinem delovanju v centralni in pokrajinski vladi. Njegove koncepcije, ki razodevajo miselnost radikalnega meščana, ne pa socialista, podaja Mijo Radošević takole: »Kakor v naravi vlada evolucija, tako vlada tudi v družbi. Skokov ni.« »Parlamentarizem vključuje tudi ministerializem. Druga internacionala se je razbila, ker ni imela enotne taktike.« »Stejejo se za načelne republikance, toda vprašanje monarhije ali republike je zanje danes drugovrstno vprašanje. Zavrača Veliko Srbijo, Veliko Slovenijo ali Veliko Hrvatsko in zahteva obširne avtonomije za homogene kulturne elemente. Izjavlja se za sodelovanje z demokrati proti radikalom, ker relativno dobro zasluži prednost pred absolutnim zlom.«³³

Albin Prepeluh, član pokrajinske vlade v Ljubljani, poroča o svoji dejavnosti. Ugotavlja, da je pokrajinska vlada »bolje delovala, dokler je bila samostojna, dokler se ni podredila centralni vladi v Beogradu. V političnem oziru, pravi, je bil njegov napor v vladi zaman, a na socialnem področju ni mogel pokazati kakšnih pozitivnih dosežkov. Ostati v vladi še naprej ne more, ker so klerikalci in liberalci premočni, da bi lahko delavci kaj dosegli. Zahteva za deželno vlado več avtonomije, tedaj bi se dalo več doseči. Obtožuje agitatorje, da so zakrivali rudarski štrajk. Obširno razpravlja o gospodarskih razmerah in potrebah Slovenije ter zahteva, da stranka nadaljuje delo po že preizkušeni poti.«³⁴

Anton Kristan, minister centralne vlade, odgovoren »za šume in rude«, torej tudi za razmere v rudarskih revirjih Slovenije, kjer je izbruhnila stavka, opravičuje svoj vstop v vlado. Po zapiskih Mije Radoševića, je napadel radikalno stranko in Protića ter zagovarjal »demokratski blok«. »Sporazum, ki so ga sklenili z demokrati, predvideva demokratične volitve za vse administrativne organe in za ustavodajno skupščino, demokratično upravljanje in pomoč delavstvu. Sicer danes ne more pokazati, kaj je bilo storjenega, vendar uveljavljajo v ministristvu novo politiko. Kakor je Janez Krstnik krčil pot Jezusu, tako v ministrski Sahari krčijo pot — socializmu. Če ne bi bilo njega in Koraća, bi železničarji ne dosegli zvišanja plač (protesti) ... Nadalje opravičuje ministerializem, kajti samo na ta način bodo ustvarjeni močni pogoji, da se laže pride do socializma.«³⁵

Tem trem govornikom, ki so tolmačili in zagovarjali oportunizem in reformizem v delavskem gibanju ter skušali z zapornim ognjem oglušiti delegate, je sledil še četrti desničar Ivan Kocmur, ki je poročal o političnem položaju in taktiki stranke ter o zedinjenju jugoslovanskega proletariata. Predložil je dve ustrezni resoluciji. Njihovo vsebino je opravičeno ocenil Dragotin Gustinčič v »Novi istini«, št. 21 in 22 od 9. in 17. januarja 1920, kot »idejno konfuzijo«, na podlagi katere nihče ne bi vedel »povedati, kak

³² Prav tam.

³³ Prav tam.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Prav tam.

je pri nas politični položaj in kaj bo proletariat v Sloveniji v bližnji bodočnosti ukrenil glede na naš in svetovni politični položaj.

Kot koreferent je nastopil Josip Petejan, pred vojno sindikalni funkcionar v Slovenskem Primorju, med vojno strankin tajnik.

Mijo Radošević, že prej omenjeni gost iz Zagreba, tedaj komunist, ki pa je poleti 1920 dezertiral in se znašel spet med socialnimi demokrati, opisuje Petejanov nastop takole: »S svojim stvarnim in ognjevitim govorom je oživil ves zbor; prekinjali so ga z burnim ploskanjem. V glavnem je zagovarjal centrumaško politiko. Napadal je ministerialiste, ker v Beogradu podpirajo demokrate, a zadnji doma zatirajo delavstvo. Ministerialisti so pripovedovali ljudstvu, da so demokratje lopovi, zato so se pajdašili s klerikalci. Zdaj trdijo, da so klerikalci lopovi, pa se pajdašijo z demokrati. Zahteva, da se stranka očisti buržoaznega vpliva. Če bi poslušali Kristana, bi potrebovali še nekaj ministrov in potem bi se lahko odpovedali socialističnim organizacijam. Mi, socialisti, smo republikanci; zakaj se potem glasuje za dvor, za vojsko itd. Tako se ne more več nadaljevati. Ostro kritizira prehranjevalno politiko sedanje vlade. Zahteva, da se drži stranka stare poti neizprosnega razrednega boja, ker bo samo na ta način mogoče, da v svojih vrstah združi ves revolucionarni proletariat Jugoslavije (dolgotrajno odobravanje in ploskanje).«³⁶

Če primerjamo te zapiske o Petejanovem govoru, sestavljenem 3. novembra 1919, torej samo dan po kongresu, kar jim daje verodostojnost, s člankom Rudolfa Golouha v »Hrvatskem tipografu«, tedaj lahko ugotovimo precejšnjo skladnost med pogledi J. Petejana in R. Golouha. Tudi tu najdemo poziv, držati se »stare poti«. Ocena, da je J. Petejan »zagovarjal centrumaško politiko«, je tedaj utemeljena.

Josip Petejan je dejansko omahoval med desnico in levico, bil je v sredini, v centru. Še več, bil je vodilna osebnost centruma. Glede na to, da je bila levica oropana svojih prvakov, je pomen centruma zrastel in s tem njegova odgovornost za kongres. Nastop J. Petejana je na kongresu izzvenel najbolj radikalno in je zato levičarsko orientirane delegate potegnili za seboj. Toda kam?

Grajati ministerialiste — to je bila minimalna zapoved, ki jo je čas že prehitel: zdaj bi bilo treba ministerialiste onemogočiti, izolirati in izgnati iz stranke. Ali je centrum to predlagal? Ne!

Zedinjenje delavskega razreda Jugoslavije — to je bila prednostna naloga, ki jo je čas že zdavnaj marekoval. Potrebna so bila dejanja, potrebno je bilo, da pride do zedinjenja že na kongresu, najvišjem strankinem forumu. Mar je sredina to predlagala? Ne!

Sredina prav tako ni predlagala zgodovinsko nujne preusmeritve delavstva in njegove stranke na podlagi novih idej in izkušenj, na temeljih Tretje internacionale.

Omahljiva, medosledna sredina ni bila sposobna, da bi se postavila desnici po robu. Pomagala je le dezorientirati delavske delegate in je s tem objektivno nudila desnici možnost, da obvlada položaj in si zagotovi premoč na zboru in v stranki. Centrumaši so bili in ostali delavskemu gibanju v škodo.

³⁶ Prav tam.

VIII

Polovičarski sklepi

Zbor je nadalje potekal skladno z medsebojnim odnosom sil, ki smo jih pravkar ugotovili.

Za ministerializem sta se izjavila še Miha Čobal iz Zagorja in edini delavec, »neki Čelešnik, ki je pred dvema mesecema dobil uradniško službo.«³⁷

Proti ministerializmu so se izrazili delegati Lemež, Golouh, Bajt, Leskovšek, Brezovšek, Žorga, Gabriel, Kopač.³⁸

Seje prvega dneva je zaključilo tajniško in blagajniško poročilo.

Drugi dan je bilo na dnevnem redu: poročilo o gospodarski organizaciji proletariata, — o konzumih — poročevalec Filip Uratnik; izobraževalno delo in njega pomen za proletariat — poročevalec M. Lemež; naša mejna vprašanja — poročevalec R. Golouh; kmečko vprašanje in socialna demokracija — referent A. Prepeluh. Vsi poročevalci so predlagali ustrezne resolucije, ki jih je zbor sprejel.³⁹

Po podatkih Dragotina Gustinčiča sta bili sprejeti še dve resoluciji: o strankinem tisku (na predlog Rudolfa Golouha) in o draginji (poročevalec neznan).⁴⁰

Gost iz Prage, Stivin, je ob burnem odobravanju zastopal levo strujo češke socialne demokracije.

Končno sta prišli na vrsto resoluciji o zedinjenju delavstva in o ministerializmu kot »najvažnejši« in »najzanimivejši« točki vsega zbora. Obe pomenita »klasično« tvorbo kompromisa ali polovičarstva, manevriranja. Obe sta »kavčukasti« (D. Kermauner).⁴¹

Glede ministerializma pravi resolucija:

»Sodelležba stranke v meščanski vladi vobče ne ustreza potrebam razredno organizirane delavske stranke. Glede na zgodovinski moment je sicer bilo naši jugoslovanski socialno demokratični stranki treba češče prilagoditi svoj politični nastop izrednim prilikam, zlasti zato, da se prepreči hujša reakcija.«⁴²

Prvi stavek obsoja udeležbo socialistov v buržoazni vladi; to je ugajalo vsem opozicionalcem z leve in iz centra, to jim je dalo moralno zadoščenje. V drugem stavku najdemo pridržek, kako se je treba »prilagoditi« »izrednim prilikam«; reformistični voditelji so ga pozneje tolmačili kot odobritev in dovoljenje za zasedbo ministrskih sedežev. Nikjer pa se naravnost ne zahteva, da morajo »zastopniki« stranke izstopiti iz vlade. Nikjer ni povedano, da v stranki ni prostora za ministerialiste.

Glede zedinjenja, ki ga resolucija pozdravlja in zahteva, kar je zopet pomenilo poklon leVICI, beremo polovičarski sklep:

³⁷ Prav tam.

³⁸ Prav tam.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Nova istina, Zagreb, št. 21 z dne 9. jan. 1920, članek Drag. Gustinčiča Moja kritika.

⁴¹ Kronika, 1959, zv. 2, str. 60 (glej opombo 13).

⁴² Zgodovinski arhiv KPJ, Beograd 1951, zv. 5, str. 401.

»Po sporazumu vseh naj se ustanovi podlaga, na kateri bo mogoče izvesti ujedinjenje.«⁴³

Dejansko je takšna podlaga že obstajala, odkar so se aprila leta 1919 združile socialnodemokratske stranke Srbije in Bosne-Hercegovine ter večinska krila socialnodemokratskih strank Hrvatske in Vojvodine v novo stranko komunistov. Potrebno bi bilo to podlago samo sprejeti in se združiti s to novo stranko. Zahteva XI. zбора po neki novi podlagi, ki naj bi jo povrh tega še sestavili »po sporazumu vseh«, torej tudi takšnih razkolnikov kakor Korać, Bukšeg in A. Kristan, je le zavirala zedinjenje in še naprej izolirala slovensko delavstvo od proletarita drugih pokrajin in tako cepila delavske vrste.

Nikogar se ni našlo na kongresu, ki bi bil spregledal bistvo teh resolucij. Levičarski delegati v svojem subjektivnem občutku moralne zmagane — ne pa načelne — niso zapazili, kako jim je bila v vprašanju ministerializma dana navidezna koncesija, kako so se »krokodilsko« pretakale solze obžalovanja, »da še ni prišlo med jugoslovanskimi socialističnimi strankami do ujedinjenja«,⁴⁴ in kako so jih desničarski voditelji ob omahljivosti sredine osleparili na celi črti. Obe resoluciji je zbor sprejel soglasno; Dragiša Lapčević je ob tej priliki izrazil »nenavadno veselje« in Vitomir Korać je dejal, »da se bo odzval vabilu na združitev, da je zadovoljen z zaključkom«. ⁴⁵ Na kraju so bile volitve strankinega vodstva.

Levičarski delegati so hiteli poročati iz zapora izpuščenemu D. Gustinčiču in se hvalili: »Hura, sodrug, zmagali smo. Levičarji smo pobili desničarje: izglasovali smo antiministerializem.«⁴⁶ Šele ko jih je zalotilo vprašanje, ali je zmagala komunistična lista pri volitvah v načelstvo in glavni odbor, koga so izvolili v vodstvo in komu so izročili vajeti v stranki, so se iztreznili. Izkazalo se je, da je v vodstvu ostalo »skoraj vse po starem«, da so v njem ohranili večino in moč desničarji in njihovi pomočniki, omahljivci iz sredine.

S tem, da je zbor izročil vodstvo desničarjem, reformistom in oportunistom, je bila usoda kongresa dokončno odločena v prid reformistov.

Pavle Pavlović, delegat rdečih sindikatov na ljubljanskem zboru, je v svojem poročilu centralnemu vodstvu v Beogradu pravilno ocenil kongres. Komunistični dnevnik »Radničke novine« je pisal 9. novembra 1919:

»Kongres 1. in 2. novembra ni opravičil pričakovanj, ki so jih od njega želeli. Kongres je sklepal o ministerializmu in zedinjenju, toda kljub razpoloženju na eni in drugi strani je rešil ti dve pomembni vprašanji le polovičarski. Udeležilo se ga je nekaj manj kot 120 delegatov. Opoziciji na kongresu je načeloval centrum, ker je ostala levica brez izrazitega vodstva na kongresu, in sicer zaradi aretacij, ki so se dogajale tiste dni, zaradi razveljavljenja mandatov nekaterim delegatom in zaradi zamude, ki jo je zakrivilo nekaj delegatov. Na ta način je desnica z omahljivo sredino tvo-

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Nova istina, Zagreb, št. 12 z dne 6. novembra 1919, članek m. r. Kongres slovenačke socijalne demokratije.

⁴⁶ Nova istina, Zagreb, št. 19 z dne 18. decembra 1919, članek Drag. Gustinčiča Naš pokret u Sloveniji. Po kongresu socijalnodemokratske stranke u Slovenačkoj.

nila formalno večino in samo tako je mogoče tolmačiti takšno dejavnost kongresa.«

»Radniške novine« so ocenile poglavitno resolucijo kot »kompromis med sredino in desnico« in dodale, da resolucija »ne izraža zdravega in pravilnega razpoloženja slovenskega proletariata«.

Kot kompromis »med obema smerema« označuje sklepe zbora tudi tržaški socialistični »Il lavoratore« (Delavec) v številki z dne 8. nov. 1919.

Češki socialni demokrat Stivin pa je odnesel z zbora celo vtis, da v Jugoslaviji predstavljajo eno izmed treh strank »slovenski sodrugi, pri katerih postavljajo ministerialisti in komunisti enoto stranke nad vse in se trudijo za ustanovitev enotne podlage socialno demokratičnega gibanja v vsej Jugoslaviji, ne da bi morali delati iz vprašanja ministerializma načelen problem ali zaradi sodelovanja pri vladi ugrožavati enotnost delavstva«. ⁴⁷ Ni mogoče reči, da je to pohvalna karakteristika za levico v Sloveniji.

Na XI. strankinem zboru torej niso rešili niti načelnih niti taktičnih vprašanj, ki so pritiskala na delavski razred in zahtevala odgovora. Pričakovanja, da bo zbor obračunal s preteklo reformistično in izdajalsko politiko in da nastopi nova doba v delavskem gibanju, se niso uresničila. Zapravljen je bil dragocen čas za ustvaritev partije novih načel in novega tipa, sposobne prevzeti oblast in vodstvo naroda, čas, tako važen v objektivno revolucionarnem položaju, ko je vsaka zamuda zmanjševala možnosti delavskega razreda in revolucije ter utrjevala oblast buržoaznega razreda in kontrarevolucijo. Časovni faktor se je obračal proti zamudnikom.

Eden izmed naukov takratne dobe se glasi:

Da bi bila po prvi svetovni vojski zmagala socialistična revolucija, bi bil moral delavski razred kolikor mogoče hitro ustvariti revolucionarno stranko, ta pa bi morala v kar najkrajšem času pridobiti med ljudstvom odločilen vpliv, in sicer prej, preden bi se buržoaznim razredom in njihovem aparatu upravljanja in nasilja posrečilo izmotati se iz težke krize, ki jih je hromila. To se pravi, zmaga revolucije je bila najtesneje povezana s časovnim faktorjem.

IX

Kritika idejnih koncepcij slovenske socialnodemokratske stranke

V zvezi z XI. strankinim zborom ne bo odveč, če analiziramo še osnovne idejne koncepcije slovenske socialnodemokratske stranke.

Z ozirom na to, da je bil to prvi kongres po vojni in po revolucionarnih preobrazbah v svetu in doma, bi bilo pričakovati, da bo skušal poiskati vzroke najmovejšim dogajanjem. Viharni časi so zahtevali, da bi se razpravljalo o krizi kapitalizma, o perspektivah socialistične revolucije, o njenih poteh in nalogah. Toda zaman, v kongresnih sklepih ni temeljnih mednarodnih in notranjepolitičnih analiz in ocen. Bližnje in daljne dežele preživljajo socialne potrebe, na domačih tleh vse vre, a stranka se niti najmanj ne potrudi, da bi spoznala ogromne izpremembe, da bi jim odkrila bistvo in smisel, da bi sledila njihovem razvoju, da bi se vprašala: zakaj, kam in kako. Ne, vsega tega ni bilo.

⁴⁷ Naprej, št. 35 z dne 13. februarja 1920 po praški »Akademie«.

Nikjer ni stališča do Oktobrske revolucije, do sovjetske republike na obširnem ozemlju bivše carske Rusije. Največji dogodek v novejši svetovni zgodovini ni za socialne demokrate omembe vreden.

Stališče do nove Jugoslavije ni določeno. Ne najdemo ocene njenega nastanka in njenih oblik. Nikjer ne zasledimo niti programske zahteve po republiki. Medtem ko srbski, bosanski in deloma hrvaški sodrugi ne priznavajo »začasnega narodnega predstavništva« (parlamenta), ki ni izvoljen, marveč imenovan, se slovenski socialni demokratje molče podvzajajo v njem in se v sklepah zbora izogibajo načeti to vprašanje. Siromaštvo v teh osnovnih vprašanjih je torej očitno. Tega ne morejo zastreti nekatere glasne politične zahteve, med katerimi srečamo na prvem mestu »takojšnjo izvedbo občinskih volitev po celi državi« — kakšna omejena obzorja! — in šele na drugem mestu »takojšnjo izvedbo volitev v konstituantno«. V istem duhu so formulirane zahteve za »ureditev svobodnih, na široki avtonomiji slovenih občin in okrožij«. ⁴⁸

V nacionalnem vprašanju si stališča, nejasna sama po sebi, nasprotujejo in vzajemno izključujejo.

Kongres izrecno potrjuje politične sklepe »iz leta 1909«, ne da bi jih preciziral. Tega leta, od 31. januarja do 2. februarja, je bil v Ljubljani VII. zbor JSDS; sprejel je resolucijo glede aneksije Bosne in Hercegovine, resolucijo o taktiki, kjer je govora o volilni pravici za deželne zборе in o avstrijskem šolstvu, in končno organizacijski strankin pravilnik. Bil bi anahronizem in nesmisel, če bi bil XI. zbor potrdil te sklepe. Verjetno je mišljena tako imenovana »tivolska« resolucija iz l. 1909 o nacionalnem vprašanju. V »tivolski« resoluciji — na kratko povedano — se izreka socialna demokracija za »narodno avtonomijo« »v vseh narodno-kulturnih zadevah«, kar pomeni korak nazaj od »ozemeljske avtonomije vsakega naroda«, ki jo je sprejel brnski zbor avstrijske socialne demokracije leta 1899. Hkrati trdi, da Jugoslovani, razcepljeni na štiri dele — mednje šteje tudi Bolgare — »le fiktivno žive samostojno življenje«, in jih smatra »le za elemente, ki naj ustvarijo enoten narod«, pri čemer je potrebno »sporazumljenje o skupnem narodnem jeziku in pravopisu kot prvem predpogoju popolnega enotnega narodnega življenja Jugoslovanov«. ⁴⁹ Ta »slovita« resolucija je že tedaj izzvala odločen in uničujoč odpor Ivana Cankarja in prav tako strogo odklonilno stališče pri takratnih strankinih — socialističnih in radikalnomeščanskih — intelektualcih Albinu Prepeluhu, dr. Henriku Tumi, dr. Antonu Dermotu in dr. Dragotinu Lončarju. Ves zgodovinski razvoj v poznejših letih je ovrigel »tivolsko« koncepcijo. Popolnoma brezglavo je torej bilo, umetno oživljati nekaj, kar je življenje poteptalo.

Nelogično in politično neutemeljeno zato zveni geslo XI. zborā: »Balkan balkanskim narodom!« ⁵⁰ To nasprotuje »kulturno-nacionalni avtonomiji«.

Novo protislovje pri reševanju nacionalnega vprašanja odkrijemo v resoluciji o mejnih vprašanjih. Ko »protestira proti nasilni aneksiji slovenskih in hrvaških delov Primorja po italijanskih četah«, se stranka »odločno« stavi na stališče »samoodločevanja narodov« in ga konkretizira

⁴⁸ Zgodovinski arhiv KPJ, Beograd 1951, zv. 5, str. 400.

⁴⁹ Prav tam, str. 201—202.

⁵⁰ Prav tam, str. 400.

takole: »Narodi v spornih ozemljih imajo sami odločevati o svoji državni pripadnosti.« Nekaj vrstic niže beremo še enkrat, da je le na temelju načela samoodločevanja »mogoče rešiti povoljno vsa sporna mejna vprašanja«. ⁵¹ S tem se načelo samoodločbe omejuje le na sporna ozemlja, na obmejne probleme, odreka pa se mu splošna veljava. Zato tudi v kongresnih sklepih nikjer ne zasledimo pravice Slovencev, Hrvatov, Srbov do samoodločbe: njim tega »privilegija« socialna demokracija ne nakazuje.

Kot poseben »biser« v tej pisani zbirki zmot se pojavlja nepričakovano še zahteva po »popolni enakopravnosti vseh narečij v vsej državi«. ⁵²

Skratka, v nacionalnem vprašanju srečujemo protislovja, nelogičnosti, zdrahe.

O kmečkem vprašanju. Osnovne koncepcije so sledeče: »Mali obrat naj ostane, kjer ga zahteva poljedelska produkcija, ohranjen. Treba pa je združiti malega kmeta v prisilne zadružne gospodarske enote...« »Gozdovi, obratne panoge, ki uspevajo bolje v veleobratu, naj bodo organizirani po načinu veleobratov. Agrarna reforma se mora tako izvršiti, da nam ustvari te predpogoje.« ⁵³ Ne najdemo pa tega, da naj bi se izvršila agrarna reforma v smislu kmečkih želja, ki so jih ponekod spremljali realni posegi po veleposedniški zemlji.

Omenjenih »načel« je dovolj, da se prepričamo o ravnodušnosti slovenske socialne demokracije do usode kmečkega človeka, do položaja kmečkega stanu, med Slovenci najštevilnejšega, in prav takrat zelo razgibanega. Na ta način si delavski razred ne bi mogel nikoli pridobiti kmeta za svojega nujnega zaveznika v boju za socializem.

Glede mednarodne orientacije se je zbor izjavil za »obnovitev proletarske svetovne internacionale«. Niti besedice ni o polomu Druge socialistične internacionale, o obstoju Tretje ali Komunistične internacionale. H kakšnemu bregu misli pristati slovenska socialna demokracija? Odgovora ni, poguma tudi ne, da bi predložila odločitev.

Globlje, načelne kritike osnov XI. zbora se je lotil kmalu po njegovem zaključku Dragotin Gustinčič. V zagrebški »Novi istini«, štev. 21 in 22 z dne 9. in 17. januarja 1920 je v slovensčini objavil obširen članek pod naslovom »Moja kritika«. Del kritike ni sprejemljiv, ker ne vsebuje marksističnih ocen ali postavk. Popolnoma subjektivistična je n. pr. njegova koncepcija »Balkanske odnosno Srednjeevropske Unije proletarskih ljudstev«, ki se je nekaj let kasneje razvila v koncepcijo »Sudobe«, to je Sudetsko-donavsko-balkanske federacije, nekakšnega povečanega avstro-ogrskega imperija nove vsebine. Odveč so v članku egocentristična razmišljanja in občutljivosti avtorja. Del kritike pa je treba priznati za povsem opravičen in točen. Tako n. pr. trdi, »da so vse resolucije popolnoma lokalnega značaja« in da izgleda vse tako, kakor bi se bila predložila XI. strankinemu zboru ta drobna, lokalna vprašanja samo zato, da bi se z njimi izgubil čas, zastrla ona glavna vprašanja, ki dajejo danes svetovnemu proletariatu temeljne smernice...« Resolucije kongresa »so ostale nesocialistične kakor njihovi očetje, a čas in proletariat v Sloveniji bo šel neizogibno preko njih svojo pot naprej«. Kongres »mi zavzel svojega

⁵¹ Prav tam, str. 401.

⁵² Prav tam.

⁵³ Prav tam, str. 402.

stališča napram ruski revoluciji... Strankin zbor je prešel tiho, tiho preko vprašanja socializacije industrije in trgovine... podžavljenja denarnih zavodov in preko valutnega vprašanja...» Poleg tega pa se je oklenil z vso klikarsko zagrizenostjo vprašanja ministerializma in hoče prepričati naše delavstvo, da je to edina razlika med komunizmom in socializmom...» Razlike so mnogo večje in globokejše. Pravilna je tudi ugotovitev, »da je glavna karakteristika XI. zbora socialne demokracije v Sloveniji politična omejenost in neodkritosrčnost vodij napram proletariatu«.

Če primerjamo sklepe XI. zbora slovenske socialnodemokratske stranke s »platformo zedinjenja«, ki jo je sprejel kongres SDSJ(k) aprila 1919 v Beogradu, zapazimo ogromno razliko tako v idejnih temeljih kakor tudi v političnih zaključkih. Skoraj vse zgoraj našete pomanjkljivosti ljubljanskega zbora bomo zaman iskali v »platformi zedinjenja«, ki odgovarja na najosnovnejša in najvažnejša, odločilna vprašanja tedanje mednarodne in notranje situacije. Belgrajski kongres je izjavil — če se omejimo le na nekatere temeljne postavke — da je »mednarodni kapitalizem stopil v svojo zaključno dobo. Razredni boji proletariata in buržoazije se razvijajo v velike socialne revolucije«. SDSJ(k) »še izreka proti Drugi internacionali«, »ker ni ustrezala položaju« in »pristopa k Tretji, komunistični internacionali« s ciljem »uničiti kapitalizem in ustvariti komunistično družbo«. Sredstva za dosego te preobrazbe so: »svojitev politične oblasti od strani proletariata, razrušitev starih oblastvenih organov in ustanovitev izključne oblasti delavskega razreda (diktature proletariata)«. Izjavlja se za delavske, kmečke in vojaške svete. Kar se tiče zedinjenja Jugoslovanov v eno nacionalno državo, se to »ni dogodilo z revolucionarnim bojem siromašnih množic«, a znotraj države se razvija »vedno bolj absolutno in vedno bolj brezobzirno razredno gospodstvo buržoazije«. Progresiven in radikalen je akcijski program, bogate po vsebini so resolucije v zaščito sovjetske Rusije in sovjetske Madžarske, o tisku, o agrarni reformi, o dejavnosti med ženskami in mladino; sprejet je bil statut. Tako teoretično kot politično so slovenske socialiste tedaj mnogo, mnogo prekašali sodrugi iz Srbije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, čeprav najdemo tudi pri njih še pomembne ostanke socialdemokratizma.

Vodilni slovenski socialni demokratje niso videli teh prednosti južnih tovarišev. Celo Albin Prepeluh, najpametnejša glava med njimi, ni zapazil bogate ideologije srbskega socializma, ki ga je štel za primitivnejšo stopnjo delavskega gibanja. Videl je pri srbskem socializmu le radikalizem in »slabo organiziran boj obupancev proti korupciji in kapitalistični prevzetnosti«, medtem ko je organiziranost in tradicije slovenskega delavstva — brezsporno višje kot pri delavstvu drugih pokrajin — precenjeval, ne brez samozadovoljnosti in celo doze šovinizma v takratni obliki: »Naši slovenski delavci so se v stanovskih bojih naučili solidnih metod od svojih nemških tovarišev; te metode so boljše od balkanskih, ki so prikrojene za kulturno nižje stoječe ljudi kot pa je naše slovensko delavstvo.«⁵⁴ Stavkovni in drugi politični boji l. 1919—1920 so pokazali, da delavstvo Srbije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške in Vojvodine v spajanju, zlasti pa v akcijah in političnem poletu gibanja, ni zaostajalo za slovenskim in ga v mnogem prekašalo.

⁵⁴ Naprej, št. 131 z dne 10. junija 1920. Abditus, Železničarska stavka in nje posledice. V. del; podčrtal Abditus.

Zelo poučna je tudi primerjava s stališči slovenskih socialnih demokratov v Slovenskem Primorju pod Italijo. Po prelomnem sklepu, ki so ga naši primorski tovariši sprejeli v Trstu 6. aprila 1919, ko so se izrekli za taktiko ruske revolucije in za diktaturo proletariata, so 21. septembra 1919, kot že omenjeno, sklenili, da pristopijo h »komunistični organizaciji delavstva v Italiji«. Obzorja primorskih Slovencev so bila širša in revolucionarnejša, njihove idejne in politične koncepcije globlje in pogumnejše. Po izjavi, ki so jo slovenski delegatje prebrali 5. oktobra 1919 v Bologni na kongresu Socialistične stranke Italije, imamo zadovoljiv občutek jasnosti misli in trdne odločenosti slediti idejam Lenina, izkušnjam oktobrske revolucije in doseči končni cilj — socializem. Ni slučajno, da so socialnodemokratski funkcionarji starega kova, kakor Josip Kopač, Ignac Mihevc, Josip Petejam zapuščali Primorsko in se selili v Ljubljano. Primorski levičarji miso sodelovali z buržoazijo kakor ljubljanski voditelji-reformisti, iskali so moči med delovnim ljudstvom, ne pa v ministerializmu in od tod pri njih oživljajoče ideje, od tod vzpodbuda za revolucionarno akcijo, medtem ko je reformizem Kristanov in Prepeluhov kot mora dušil razvoj in polet slovenskega delavstva v Jugoslaviji.

Na podlagi analize idejnih osnov XI. zбора JSDS in njihove primerjave s stališči bratske stranke v drugih pokrajinah in slovenskih delavskih organizacij v Julijski krajini se nam narekujejo sledeči zaključki:

Teoretična oborožitev slovenske socialnodemokratske stranke v Jugoslaviji je bila skrajno revna. Idejne koncepcije zasledimo le v odlomkih, ki jih ne veže notranja zakonitost, pojavljajo se od časa do časa, kolikor jih sili praksa. Marksističnih osnov ni najti, še manj uporabe marksizma glede na domače razmere. Strankino dejavnost preveva ozek, plitek prakticizem, ki se oblači v izjave o socializmu in se opira deloma na tradicije, deloma na pihle dogme socialdemokratizma.

Razumljivo je, da se stranka brez čvrstih, doslednih idejnih osnov ni mogla obdržati na površju tedaj, ko so se pred človeštvom pojavili novi, prej neznani problemi, v odnosu do katerih si je lastila zastopstvo in vodstvo. Dogodki so jo morali pogaziti, tem bolj, ker na svojem XI. zboru ni rešila miti nadvse žgočih vprašanj, kakor so bili zedinjenje delavstva, sodelovanje v vladi in druga. Postala je odvečna tvorba. Nasprotja so jo trla od znotraj in znašla se je v nasprotju z zgodovinskim razvojem. Le-ta je kategorično terjal novih subjektivnih sil, doraslih novim pogojem in nalogam, terjal je ustanovitev komunistične stranke na Slovenskem.

To se je zgodilo spomladi l. 1920 — eno leto pozneje kot v drugih jugoslovanskih pokrajinah. V Slovenskem Primorju, ki je bilo z državno mejo ločeno od ostale Slovenije, se je zaradi pogojev v italijanskem delavskem gibanju ustanovila komunistična stranka januarja leta 1921.

X

Zedinjenje delavstva — glavno taktično vprašanje

Po XI. zboru so se dogodki hitro vrstili.

Cez dva tedna, v nedeljo, 16. novembra 1919, se je sestal »antiministerialistični« glavni odbor slovenske socialnodemokratske stranke v Ljubljani in sklenil, da pošlje svojega zastopnika v deželno vlado za Slovenijo, ki

ji je predsedoval dr. Gregor Žerjav, vodja demokratske stranke. Sklep je bil sprejet z enim glasom večine — ali kaj zato!⁵⁵

S tem je bil v očeh slovenskega delavstva prekršen sklep XI. strankinega zbora. Po tolmačenju reformistov pa je bilo vse v redu, njihova politika odobrena, saj jih je kongres izvolil v vodstvo. Anton Kristan je mirne duše ostal minister »za šume in rude« v beograjski vladi demokrata Ljube Davidovića. Zakaj ne bi spet bili v deželni vladi? Reformisti se niso ničesar naučili.

Kar se tiče zedinjenja delavskih strank, je predsedništvo socialno-demokratske stranke dne 22. novembra 1919 poslalo pismo, ki ga je podpisal dr. Korun, Izvrševalnemu odboru SDSJ(k) v Beograd. V njem »prevzema vzpodbudo za priprave k zedinjenju« in prosi do 5. decembra odgovora glede pristanka na zedinjenje, glede pogajanj v decembru, ki naj bi bila v Zagrebu, glede pooblaščenecv za pogajanja. Pismo navaja ustrezni sklep XI. zbora.

Na ta očitni manever je Izvrševalni odbor Centralnega strankinega sveta SDSJ(k) po sklepu seje 7. decembra odgovoril s pismom z dne 9. decembra, ki ga je podpisal tajnik Filip Filipović. Pismo se sklicuje na sklep XI. zbora slovenske socialne demokracije, ki »se je izrekel za razredni boj, proti kompromisarstvu in ministerializmu«. Strankina praksa pa tem načelom ne ustreza. »Vaša stranka oziroma njen Izvrševalni odbor, kakor smo informirani, ... je spet sklenil, da vstopi v deželno vlado.« Čas je, »da kot stranka ne samo teoretično, nego tudi praktično prenehate enkrat za vselej sodelovati v vladi, bodisi centralni ali deželni, in jo podpirati«. Teda »stori naša partija vse, da se zedinjenje izvrši«.⁵⁶

Toda zaman — Anton Kristan se ni umaknil z ministrskega mesta, dokler ni 15. februarja 1920 vlada morala v celoti odstopiti.

Ogorčenje v stranki in med delavstvom je raslo. Prednjačili so ljubljanski železničarji, sledili so jim rudarji, jeseniški kovinarji, številni pristaši in množice. Vedenje Antona Kristana in ostalih desničarjev so označevali za izdajstvo. Vedno širše in globokejše so prodirale komunistične ideje, a levičarji-komunisti so osvajali eno organizacijo za drugo.

4. januarja 1920 se je zbrala okrožna konferenca socialnodemokratske stranke za Ljubljano in okolico. Ko je prišlo do volitev odbora, sta bili predloženi dve listi: prva kompromisarska, »desničarsko-levičarska«, in druga »na skoz levičarska, komunistična«. Zmagala je zadnja: zanjo je bilo 610 glasov, za desničarje le 271.⁵⁷

Ljubljanska strankina organizacija je v tej dobi nastopila kot glasnica komunistične opozicije. S položajem v stranki se je »ponovno pečala ter svoje sklepe, združene v resoluciji, v kateri zahteva takojšnjo sklicanje izvanrednega strankinega zbora, poslala izvrševalnemu odboru in vsem ostalim krajevnim političnim organizacijam v Sloveniji«.⁵⁸ Večina organizacij se je pridružila tej zahtevi.

⁵⁵ Nova istina, Zagreb, št. 18 z dne 18. dec. 1919 (glej opombo 46).

⁵⁶ Nova istina, Zagreb, št. 19 z dne 23. decembra 1919, članek Za ujedinjenje jugoslavenskog proletariata.

⁵⁷ Nova istina, Zagreb, št. 21 z dne 9. januarja 1920 (glej opombo 40).

⁵⁸ Kronika, 1959, zv. 2, str. 62 (glej opombo 13).

Najbolj množično so se za komunistično stranko izrekli rudarji. V Trbovljah je absolutno prevladovala levica, a v Trbovljah je bilo tedaj čez 4500 organiziranih delavcev, medtem ko jih je bilo ob približno istem številu zaposlenih pred vojno le 200—300.⁵⁹ V Kočevju je bila moč komunistov tako očitna, da so rudarji že decembra 1919 sklenili, da se njihova strankina organizacija priključi SDSJ(k), sindikat pa Centralnemu delavskemu sindikalnemu svetu Jugoslavije.⁶⁰

Akcijsko geslo komunistične opozicije je postala beseda »ujedinjenje«, vzeta iz srbohrvaščine. Zedinjenje! — ta klic je zbiral najširše članstvo in večino slovenskega delavstva okrog komunistov. Nanj se je osredotočila taktika komunistične opozicije.

Spoznanje, da reformistom ni mar za končne cilje delavskega razreda, da se reformisti spreminjajo v malomeščanski svet, si je zanesljivo krčilo pot. »Slovenski proletarijat je danes še v enotni stranki — je pisal Milan Lemež, eden tedanjih vodilnih levičarjev. — Ali tudi tukaj si stojita nasproti dve smeri, ki pa še nista tako izraziti vsled vladajočega oportunitizma. Stranka je v stanju vrenja, jasniyo se pojmi, bore se naziranjia med sabo. Vprašanje ujedinjenja trka na vrata. Prisililo bo slovenski proletarijat, da se odloči na levo ali desno, v sredini ne bo možno vedno ostati.«⁶¹

Gospodarski položaj slovenskega delavstva se je medtem hitro slabšal. Cene živilom so lezele kvišku, mezde so zaostajale, brezposelnost je kot bič udarjala po vseh. Med rudarji v premogovnikih Trboveljske premogokopne družbe je po stavki oktobra—novembra 1919 zopet vzniklo mezdno gibanje in 15. januarja 1920 so se rudarji lotili tako imenovane pasivne rezistence, počasne proizvodnje. Namesto zvišanja plač, kar je zahtevalo delavstvo, je vlada 20. januarja poslala v Trbovlje in Hrastnik vojaštvo. Pasivna rezistenca se je poostrila. Tedaj je vlada 22. januarja zaprla premogovnike, izprla rudarje in razglasila, da so odpuščeni z dela. Spor se je končal tako, da so se rudarji 23. januarja vrnili na delo, — po podatkih D. Kermaunerja 27. januarja — ne da bi dosegli uresničitev svojih zahtev; morali so se obvezati, da bodo delali ob nedeljah in dajali premog, ki ga je občutno primanjkovalo.⁶²

To se je dogajalo v »resoru« ministra za »šume in rude« Antona Kristana, voditelja slovenskih reformistov. Ta je bil odgovoren za početje z rudarji. Ni čuda, da se je srd delavstva obrnil proti njemu in desničarskemu vodstvu. Pozneje je pisal Albin Prepeluh-Abditus, v kakšnem položaju je bilo delavstvo in kako je bilo »nehvaležno«: »Lačni, nagi, bosí in ubogi ljudje so sledili tistemu, ki jim je več ponujal. Dotlej enotno slovensko delavstvo se je razklalo in proglasilo so za izdajalce in ničvredneže svoje bivše zaupnike...«⁶³

⁵⁹ Ujedinjenje, Ljubljana, št. 4 z dne 31. marca 1920, članek A. H. Prvo leto politične šole v Trbovljah.

⁶⁰ Nova istina, Zagreb, št. 19 z dne 23. decembra 1919, informacija Uzasna zavjera u Kočevju.

⁶¹ Naši zapiski, Ljubljana, št. 2 od februarja 1920, str. 26, uvodnik.

⁶² Nova istina, Zagreb, št. 28 z dne 24. januarja 1920, informacija Isključenje rudara u Sloveniji.

⁶³ Naprej, št. 129 z dne 8. junija 1920, Abditus Železničarska stavka in nje posledice, III. del.

Razgibanost množic je naraščala, razredna in socialna nasprotja so se kopičila in — kot odsev objektivnih razmer — so se zaostrovala nasprotja v socialnodemokratski stranki, ki jih je hranila, poglobljala in tirala v konflikt oportunistična in protiljudska politika strankinega vodstva.

XI

Razkolniška dejavnost reformističnih samozancev

Razplet nasprotij v slovenski socialnodemokratski stranki se je sprožil konec februarja 1920.

Anton Kristan, ki je moral zapustiti centralno vlado in Beograd, je prihitel v Ljubljano in se — brez posla — kot »kraljevski minister na razpoloženju«⁶⁴ lotil »reda«⁶⁴ v stranki. Opirajoč se na kadre v stranki, konzumih, sindikatih in bolniških blagajnah, ki so mu večji del bili osebno vdani in s pomočjo katerih je bil doslej v stranki »kralj na Betajnovi«, je napovedal levici vojno, dvignil bojno sekiro... Priznati moramo, da je na njegovi strani bila pobuda in s tem nekaj časa prednost. Toda spretni politikant se je to pot zmotil. Njegovih sil ni bilo zadosti, sproženi plaz ga je spodnesel in odnesel.

Strankino glasilo »Naprej«⁶⁴ je v številkah 41 in 42 z dne 20. in 21. februarja priobčilo obširen članek pod naslovom »Politične direktive naše stranke«. V njem najdemo pregled pretekle dejavnosti socialdemokratskega vodstva in njeno obrambo, najdemo tolmačenje sklepov XI. zbora s stališča desnice in hkrati jasne in trdne direktive, kako razbiti levo opozicijo v stranki. Odkritosrčnost tega članka je presenetljiva in hvalevredna. Zato si bomo pomagali s citati iz njega:

»Po prevratu je mogla računati slovenska socialna demokracija v najboljšem slučaju na prevlast v ozemlju, ki ni moglo zase živeti... Tudi ako bi bil proletariat v Sloveniji z drzno akcijo zavladal, bi bil moral v kratkem podleči militarizmu... Pri teh razmerah se je bilo treba odločiti proti vsaki politiki revolucionarnega dejanja.«

»Delavstvo in industrija (beri kapital, F. K.) sta kakor dva berača, ki sta navezana drug na drugega in o kojih ne vemo, kdo je bolj pomilovanja vreden.«

»... nam postaja ministerializem koristen in često nujen, ako hočemo pomagati, da obvarujemo proletariat brezkoristnega trpljenja in propada...«

»Enotnosti do sedaj v Jugoslaviji ni bilo mogoče ustvariti, ker so vodili belgrajski in zagrebški politiki enega dela delavstva diktaturo, ki se ni ozirala na naše potrebe in nazore in nam je hotela spraviti domačo politiko v tak pravec, da bi bila s tem po našem globokem uverjenju politična bodočnost slovenskega proletariata težko oškodovana. Pod takimi pogoji smo se morali ujedinenju vsaj začasno odreči.«

»Po naših krajih se je začela strupena agitacija, naperjena proti enotnosti jugoslovanske socialnodemokratske stranke v Sloveniji. Mi ne dvomimo niti za trenutek, kako bo slovenski delavec (beri Anton Kristan, F. K.) na ta napad na svojo enotnost odgovoril. Dvignil bo svojo roko in

⁶⁴ Glej tudi Zgodovinski arhiv KPJ, Beograd 1951, zv. 5, str. 408—409.

pustil jo bo težko pasti. Odpadel bo morda ta ali oni, razkola pa v stranki ne bo.«

Dan kasneje, 22. februarja, je strankin izvrševalni odbor pustil roko »težko pasti«. Samovoljno, diktatorsko in razkolniško je spremenil sklepe XI. zborna. Med njegovimi ugotovitvami in ukrepi beremo:

»Dosedanja taktika stranke je bila pravilna, ker je utrdila organizacije razredno zavednega proletariata v Sloveniji.«

Samozvanci so si tako izrekli zaupnico.

»Resolucijo o ministerializmu, sprejeto na strankinem zboru, tolmači izvrševalni odbor tako, da je vstop v vlado primeren le tedaj, kadar dobi proletariati odločilno moč v državi ali pa takrat, kadar je konstruktivno-organizatorično delo začasno za delavstvo odločilnega pomena.«

Samozvanci so se postavili nad stranko in njen kongres ter izrekli tolmačenja v svojo korist.

»Izvrševalni odbor smatra za težko kršenje strankine discipline, ako strankini pristaši v težkih političnih situacijah javno napadajo mandatorje stranke in ugotavlja z obžalovanjem, da so se v tem oziru nekateri člani stranke hudo pregrešili. Kdor bi postopal v bodoče na ta način, ga ima strankino načelstvo izključiti iz stranke... Strankino načelstvo se nadalje pooblašča, da sme razpustiti organizacije, ki bi v svoji sredi ali na zunaj razvijale takšno agitacijo in razbijale enotnost stranke.«

Samozvanci so si naložili izredna pooblastila in zažugali z izključitvami in razpusti vsem, ki bi se z njimi ne strinjali. To izzivanje je dejansko pomenilo taktiko na razkol, na cepljenje delavskih vrst.

Da bi bilo to početje udobno in hitro, so si v izvrševalni odbor kooptirali šest članov, a v načelstvo tri — »sebi enake bratce«, kakor je zapisalo tržaško glasilo slovenskih komunistov »Delo« v št. 4 z dne 12. marca 1920 — in si v enem in drugem organu zagotovili pokorno in zanesljivo večino.

Levo krilo je bilo postavljeno na razpotje: ali se odreči svoji politični liniji, ali pa nadaljevati boj do skrajnih posledic.

Boj znotraj socialnodemokratske stranke je prerasel njene okvire in se prerinil v ospredje slovenskega političnega življenja. Slovenska buržoazija ga je spremljala z očitnim zanimanjem in prizadetostjo, ki ju je najbolj odkritosrčno izrazil dr. Kukovec, vodja demokratov, ko je v »Slovenskem narodu« že 18. decembra 1919 zapisal: »Naš interes je, da socialna demokracija vzdrži v boju s svojim levim krilom, ki je nam vsem danes edina resna nevarnost.«

XII

Delavska socialistična stranka za Slovenijo — prehodni pojav

Levica je pobrala izzivalno rokavico, ki ji jo je vrglo strankino vodstvo. Ljubljanska krajevna organizacija, ki je bila v rokah levice in ki ji je prvi grozil razpust, je dostojno in odločno reagirala. Seja njenega širšega osrednjega odbora 2. marca 1920, ki se je udeležilo 27 zaupnikov, je soglasno sprejela sklep, »da izstopimo iz Jugoslovanske socialnodemokratske stranke za Slovenijo«; hkrati »smo se proglasili za sestavni del nove

Delavske socialistične stranke za Slovenijo».⁶⁵ Izvolili so pripravljalni odbor nove stranke.

6. marca se je zbral zaupniški zbor okrožne politične organizacije za Ljubljano in okolico. Potrdil je sklep širšega osrednjega odbora, »ki je pretrgal vsako vez z lažisocialističnimi, sebičnimi voditelji JSDS ter javil izstop organizacije iz iste in osnoval Delavsko socialistično stranko za Slovenijo«.

Razkol slovenske socialnodemokratske stranke, ki se mu je devica skupno s sredino izmikala vse leto 1919 v upanju, da izvleče stranko celo in enotno iz reformističnega močvirja in spravi na revolucionarno pot — se je izvršil. Postalo je jasno, da vodi pot do zedinjenja jugoslovanskega delavstva preko glav Kristanov in Čobalov in da se zaradi njih in njihovega birokratskega aparata ne da izogniti razcepu.

Medtem je 3. marca pripravljalni odbor izdal »manifest na slovensko delavstvo«,⁶⁶ v katerem sporoča o položaju in poziva slovenski delavski razred na nova pota, v vrste nove stranke.

Ta manifest do nedavna ni bil znan in je doživel prvo publikacijo (ponatis) šele l. 1959.⁶⁷ Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, hrani doslej edini odkriti primerek tega manifesta, ki je bil natisnjen kot letak.

V analizo manifesta, ki označuje že novo, nastajajočo komunistično stranko, se tu ne bomo spuščali. Omenimo le kratko oznako »rojstnega lista« nove partije.

V povzdignjenem tonu, s strastjo bojevnikov, prepričljivo in pravično navaja obtožbe zoper skupino »lažisocialistov in lažiprijateljev delavstva«. »Skupina ljudi je izkoriščala slovenskega delavca v svoje osebne namene, izrabljala je stranko za konsolidacijo kapitalistov in za utrditev militarizma v novi državi. Zagovarjali so sodelovanje z onimi krogi, ki so organizirali boj proti sovjetski Rusiji... Obtožujemo jih izdajstva nad slovenskim proletariatom!«

»Obtožujemo to skupino, da je preprečila ujedinjenje z jugoslovanskim proletariatom!... Onemogočili so to združitev zato, da morejo nemoteno gospodovati nad slovenskim delom jugoslovanskega delavstva, da ga morejo prosto prodajati zdaj eni, zdaj drugi kapitalistični vladi, da smejo v njegovem imenu prosto uganjati svoj »trgovski« socializem, ki jim je osebno, »moralno« in finančno že toliko koristil.«

»Odločilen trenutek je nastopil. Vsako nadaljnje obotavljanje bi bilo slovenskemu delavstvu usodno... Morali smo proč, da ohranimo čisto socialistično misel, da branimo interese delavstva, da ločimo poštenjake od nepoštenjakov«.

»...po predolgem izkoriščanju stranke v osebne svrhe, se vračamo končno zopet na pošteno pot socializma, razredne vzgoje in razrednega boja...«

Nadalje sporoča pripravljalni odbor v manifestu, da se je osnovala založba (konzorcij) ki bo izdajala tednik »Ujedinjenek«. Vse tiste, ki soglašajo, poziva manifest, da se pripravijo »za prvi strankin zbor, ki se bo vršil

⁶⁵ Zgodovinski arhiv KPJ, Beograd 1951, zv. 5, str. 411.

⁶⁶ Prav tam, str. 412.

⁶⁷ Kronika, 1959, zv. 2, str. 61—63, omenjeni članek dr. Dušana Kermaunerja; njemu gre zasluga za odkritje tega manifesta.

delavstvo zapustilo. Slovenski delavec noče biti zadnji v krogu prebujenega ljudstva. Zaveda se, da je le on nositelj osvobojenja, ki pride neizbežno iz zmagovite Rusije...⁶⁸

13. marca je izšla prva številka lista »Ujedinjenje«, glasila porajajoče se komunistične stranke.

14. marca je bila v Ljubljani prva zaupniška konferenca Delavske socialistične stranke za Slovenijo, na katero so prišli delegati z Jesenic, iz Zagorja, Trbovelj, Kočevja, Kamnika, Kranja, Hrastnika, Borovnice, Ljubljane, sploh iz delavskih krajev Kranjske in Štajerske. Na konferenci so bile zastopane tudi posamezne sindikalne organizacije ter Društvo študentov-komunistov.⁶⁹ O vzrokih razkola je poročal Milan Lemež, o strankinem kongresu Rudolf Golouh, o organizaciji in taktiki Viktor Koleča, o tisku Ljudevit Vencajz. Strankin ustanovni kongres so sklicali za 11. april.⁷⁰ Krajevne organizacije, ki pristopijo k novi stranki, naj pošljejo nanj svoje delegate.

14. in 15. marca so imeli slovenski železničarji, takrat najbolj organizirani in najbolj revolucionarni delavski odred, svoj občni zbor. V Ljubljano je prispelo iz vse Slovenije 45 delegatov, ki so zastopali 23 krajevnih skupin s 6004 člani. Zastopnikov niso utegnile poslati manjše krajevne skupine s 1160 člani. Navzoč je bil tajnik enotnega sindikata za vso državo, »Saveza saobračajnih i transportnih radnika i službenika«, Slavko Kaurić iz Beograda. Železničarji so bili prvi — a za njimi tipografi — ki so se sindikalno zedinili in sicer na konferencah 28. in 29. septembra in 14. decembra 1919. Občni zbor je ugotovil napredek sindikalne organizacije na vseh področjih; naraščanje članstva, priporitev pravic v proizvodnji, uspešno javno delovanje. Vodstvo sindikata je bilo v rokah preizkušenih zaupnikov, v ogromni večini komunistov. Občni zbor je sklenil kupiti v Ljubljani stavbo za bodoči Delavski dom. Pod pritiskom revolucionarnega razpoloženja je dolgoletni član sindikata Josip Kopač na njem izjavil, da odлага funkcijo tajnika socialnodemokratske stranke, ker ne more soglašati s Kristanovo politiko.⁷¹

16. marca je sklical osrednji organ sindikalnih organizacij Slovenije, ki se je imenoval Strokovna komisija, širšo sejo, da bi razpravljal o sindikalnem zedinjenju. Sprejet je bil sklep, da pristopijo vsi sindikati Slovenije s svojimi podružnicami in odbori ter Strokovna komisija k Centralnemu delavskemu sindikalnemu svetu (CDSS) kot člani in na podlagi njegovih pravic; Strokovna komisija se proglašja za organ CDSS z imenom »Pokrajinska strokovna komisija za Slovenijo v Ljubljani«. Sklep so podpisali Ivan Tokan, Ivan Hlebš, Viktor Koleča, Ivan Kocjan, Josip Petrič, Nahtigal in Slavko Kaurić v imenu Centralnega delavskega sindikalnega sveta. 28. marca je plenum Strokovne komisije potrdil sklepe, sprejete 16. marca.⁷²

⁶⁸ Zgodovinski arhiv KPJ, Beograd 1951, zv. 5, str. 412.

⁶⁹ Ujedinjenje, Ljubljana, št. 2 z dne 20. marca 1920, članek Sklepi prve zaupniške konference »Delavske socialistične stranke za Slovenijo«.

⁷⁰ Delo, Trst, št. 7 z dne 2. aprila 1920, dopis iz Ljubljane Sklepi prve zaupniške konference. »Delavske socialistične stranke za Slovenijo«.

⁷¹ Nova istina, Zagreb, št. 69 z dne 2. aprila 1920, informacija Smrt socialpatriotizmu u Ljubljani.

⁷² Prav tam.

UJEDINJENJE.

Marx in Engels:
Proletari tseh držav, združite se!

Izdani: vsake srede in soboti. — Uredništvo in prevajalstvo: Ljubljana, Krakov trg št. 10. — Redakcija naročila 5 K. — Posrednica številka 60 via.

Naš program.

Tridesa je moja vrn, da napočel razpisnega dne, ko mala kuhinja ce bo več krompirja svinčarstva, nevelj bogastvo bogastva. Le slona sarjo kolena dne, kati je vse moje nagolobje in zaključite brezpomeno. Ne, ne in brezpomeno! Moje dolo je slona sarjo, vsake moja beseda in vse moje življenje. Le slona dno, to slona granatni šeneti stora gradivo.

Ivan Cankar.

Roka, ki drži dieto in kleče granatni kamen nove gradbe, gneto in ruk vno nesvojnega ljudstva, je težka, pridna in počena, roka v desetletnih socialnih bojih in v spominu štiridesetih strašnih slučajev svetovne vojne proletarijskega socialnega delavca.

Ta delavec ni je v letih razmerah rekel pot v novi svet, vstavjal pogoje svojega boljlega življenja v imenu ideje, ki sta jo velika propovednika človeškega osvobodjenja Karl Marx in Friedrich Engels ustvarila pred leti v svojem komunističnem manifestu. Ta ideja ga je dvignila, ta ideja ga je srečala. Ž njjo je žrstel in — shodil.

Vse razvoj svetovnih dogodkov, ki so imeli na temo razmere našega naroda le boljše učinke, kakor na razmere vseh celot, je popeljal njegov boj ter dan za dolen glasno pobujal, da je njegova nezaprano razredno svoboda pravo, da je v tem njegova rešitev.

Francoska revolucija je proglašila politične pravice človeštva, ni pa rekla soci-

ruski proletarijat je svojo nalogo prav razumel. Omal je do skrajnosti zvest svojevemu razrednemu svobodo, ni pakiral, vrgel je carizem ter proglašil gospodstvo enake pravice kot temeljni zakon ruske socialistične republike. Izpopolnil je delo francoske revolucije, Rešil je človeka socialno in s tem tudi politično. S tem je obelodaril slopi socialistem v novo fazo praktičnega udejstvovanja.

Preokrenil se je obraz zgodovine. Čutili smo val, da se je začelo novo sodelje delavskega znanovanja. Vsi, razven peščice »Nihov« »Nihov« ki so postavili svoje nade vse, kojim je bila delavstva svet brezovni barantanja! Za te mi ne pismo. Ohsodil so se sami.

Naš program je — marksistični socializem. Nismo nobenim pretirano ljudi o zračni moči jugoslovanskega delavstva, ki se večidel komaj razredno radikalizem, nismo nobeni prijatelji, prenašalnih skokov, nepremišljenih korakov. Pravecimo naš pobujalno, kakor sta nas učili Marx in Engels. Vemo pa, da je zisi v sodanju zgodovinskih in še posebej v naših jugoslovanskih razmerah prvi začetek vsake uspešne socialistične politike v organizaciji in ujedinitvi vsake jugoslovanskega proletarijata. To je prva, to je pravno. Poveča udejstvovanja ljudi na dlan, tako z ozirom na notranji labor tudi na zunanji položaj. S trdnim ujedinitvenim jugoslovanskega delavstva bo šele resnično ujedinitveno jugoslovansko ljudstvo. Le miselnimi vzmetenja nove znanosti so-

plastili poverjenosti in misli, kako ste se potugovali za razvalnjska mesta pri državi industrijski banki itd. Ne bomo in skrbimo, pride na vrsto drugo, če bo treba.

Spes, ki je našel v naših razrednih razčija se bolj spremeni v o smni bli. Pravo ljudi! Pa jmo ne bo niti to pomagati.

Pa ostajemo skrajno mirni in pravimo samo: počasi, počasi!

Kako smo rešili?

Nasena beseda od naše strani ce bi mogla biti verkratkratim našim rešitvi volje, velje stare, ozve JSLS, kakor tavno ta vrtaki, ki se je tako pri našem slopi ponavljajo v »Ujedinjenju«. »Kako smo rešili? In če je naša rešitev, koliko je še ostalo v naši se ne pover, je pravo, ne delavce ne bo izstopil iz njihove družbe, ker njena gre, vaji pa vmenjajo, ki v vsehletju, so v se »Nihov«, ne v socializem, ne v razredni boj in pomeni v stranki. Slabo poznanje delavca. Zato imajo vsaki razlog. Če so naši pravna kazo, niso rešili svoje časti in časti socializma!

Denunciacija.

Konstatiramo, da je »Nasari« objavil v zadnjem času nekaj nove politične, Lovca in drugimi, ki imajo očrtni denuncijasti namen. Pa namo je po strani očrtni v notici o »ljudih mahinacijah«, ker vli. Niti to jih ne bo reklo. Tudi o tem bomo še pisali. Čebalove metode zmajujejo.

»Ujedinjenje«, glasilo slovenskih komunistov marca in aprila 1920; zgornja polovica naslovne strani prve številke

Tako so padle umetne zapreke med sindikati Slovenije in drugih pokrajin. Uresničila se je prva etapa sindikalne enotnosti delavskega razreda Jugoslavije. Prvemu in odločilnemu koraku k zedinjenju razrednega sindikalnega gibanja naj bi sledili še zedinjevalni kongresi posameznih sindikatov po panogah ali strokah. To je bil hkrati uspeh na poti popolne združitve slovenskega delavstva s proletariatom drugih jugoslovanskih narodov.

»Akt zgodovinskega pomena« — tako označuje sindikalno združitev tedanje glasilo slovenskih komunistov »Ujedinjenje« v št. 6 z dne 7. aprila 1920.

O razpoloženju tistih dni govori brzojavka, ki so jo ljubljanski komunisti poslali svojim tovarišem v Beograd: »Slovenska stranka je v razkolu. Večina se podaja na levo. Sinoči so Kristana pregnali z zborovanja. Ves proletarijat se združuje z namik.⁷³

Našeta dejstva pričajo, kako so prej zadržane pobude in energije slovenskega delavstva kot mogočen val podirale nastavljene ovire in si utirale pot k novi stranki, k enotnim sindikatom, k zedinjenju z delavstvom drugih pokrajin. Uspeh slovenskih komunistov je bil prodoren.

Račun Antona Kristana in ostalih reformistov okrog dnevnika »Napre- ja« — a z njim vred up slovenske buržoazije — da bo odpadel »morda ta ali oni, razkola pa v stranki ne bo«, se je izkazal očitno za zgrešenega.

⁷³ Radničke Novine, Beograd, št. 68 z dne 22. marca 1920, članek Pobjeda komunista u Slovenačkoj.

Načrt, da se z manjšimi izgubami in odcepitvami ali amputacijami ohrani enotnost stranke in slovenskega delavstva na reformistični podlagi pod starim vodstvom, je spodletel. Nastajala je enotnost na revolucionarni podlagi pod vodstvom komunistov.

Levo krilo v socialnodemokratski stranki je od prvih opozicionalnih nastopov prehodilo izkušenj bogato pot. Sprva kot izraz radikalizma delovnih množic, ki so čakale socialnih sprememb in negovale upanje v nov prevrat, je z napadi na preživelo strankino politiko in taktiko in z nakazovanjem drugačnih izhodov podpiralo in netilo v ljudstvu revolucionarno razpoloženje. Sčasoma je dojemalo novo dobo, se pričelo zavedati svoje vloge, sprejemalo prve nauke Oktobrske revolucije in mednarodnega delavskega gibanja, ki so skopo in v odlomkih, včasih okrnjeni, priletavali na slovenska tla. V njem se je utrjevalo komunistično jedro s splošno revolucionarno usmerjenostjo, ki je moralo uveljaviti samo sebe in prekositi vse mogoče odenke opozicionalnosti, od sredinskih (ali centrumaških) stališč do utopističnih in pohlevno-anarhističnih pojavov, dokler ni z jasnimi in konkretnimi minimalnim programom v odločilnem trenutku odkritega spopada z desnico potegnilo za seboj na revolucionarno podlago večino članstva in delavstva Slovenije in s tem oživelo in povečalo nade ljudskih množic na radikalne izpremembe in na prevrat. Ideologija levega krila in njenega komunističnega jedra je bila šibka, nezgrajena, toda revolucionarne usmerjenosti, ne sredinske; praksa je bila začetniška, toda pionirska, prodorna. Levo krilo je objektivno izpolnilo levičarsko, to je revolucionarno poslanstvo, ne pa sredinsko, kakor pravi Dušan Kermauner.⁷⁴

Ob istem času znamujemo odločilen korak naprej tudi med slovenskim delavstvom v Julijski Benečiji pod Italijo. Dne 20. februarja 1920 je pričel v Trstu izhajati tednik »Delo« pod uredništvom Ivana Regenta. V prvi številki, ki so jo razpečali v 9000 izvodih in ki je imela na čelu geslo »Kdor ne dela, naj ne je!«, javlja uredništvo:

»Z današnjim dnem pričnemo izdajati ta list kot glasilo Socialistične zveze v Julijski Benečiji. Smo člani Socialistične stranke v Italiji in spadamo, kot taki, v Tretjo, komunistično internacionalo. S tem je povedano, kaj hočemo, kam stremimo in v kakšnih smernicah bo pisan naš list«.

V drugi številki prinaša manifest Komunistične internacionale, ki ga je sprejel njen prvi kongres marca 1919 v Moskvi. V peti številki priobčuje na uvodnem mestu članek V. Lenina, Meščanska demokracija ali diktatura proletariata? To je bil prvi Leninov tekst v slovenščini na Slovenskem.

»Delo« je pazljivo spremljalo dogodke v sosednji, jugoslovanski Sloveniji. Z vso silo in avtoriteto je podpiralo komunistično opozicijo v socialnodemokratski stranki. Stiki med Ljubljano in Trstom so bili takrat živahni in nepretrgani. O tem priča tudi kratka beležka v tretji številki »Dela« z dne 5. marca »Iz stranke«, ki pravi: »Sodruhu Regentu se da nalogo, naj nadaljuje delo v svrhu sestanka italijanskih in jugoslovanskih komunistov.« In ko je v Ljubljani dozorel razkol, poroča »Delo« o tem, nastopa proti reformistom-uzurpatorjem, piše o prvi zaupniški konferenci »Delavske socialistične stranke za Slovenijo« in pozdravlja njen prvi kongres, na katerem je nastala komunistična stranka.

⁷⁴ Kronika, 1959, zv. 2, str. 59 in 61 (glej opombo 13).

Ustanovni kongres Komunistične stranke na Slovenskem 11. aprila 1920

11. april 1920 je rojstni dan komunistične stranke na Slovenskem.

Na ta dan se je v Ljubljani sestal ustanovni zbor ali kongres Delavske socialistične stranke za Slovenijo, proglašene z manifestom 3. marca 1920. Kongresni sklepi, zlasti zedinjenje s Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov) so pomenili rojstvo komunistične partije slovenskega naroda.

Na ustanovni kongres, ki je bil v prostorih Švicarije v Tivoliju, je prišlo 54 delegatov, ki so zastopali 12.000 članov iz 20 organizacij: iz Ljubljane in okolice, Trbovelj, Zagorja, Hrastnika, z Jesenic in Javornika, iz Zirovnice, Tržiča, Kranja, Kamnika, Kočevja, Zidanega mosta, Pragerskega in še iz šestih krajev.⁷⁵

Ti podatki pričajo, da je nova stranka organizacijsko napredovala v izredno kratkem času. V njo so se v celoti včlanjevale cele krajevne organizacije socialnodemokratske stranke, tako v Ljubljani, Trbovljah, Zagorju, Kočevju in drugod. Na Jesenicah, na primer, se je zbor delavskih zaupnikov, što po številu, že 6. marca izrekel za vstop v novo stranko, čemur je nasprotoval samo en udeleženeec.⁷⁶ V novo partijo so prestopili člani in pristaši socialnodemokratske stranke in sindikatov, večina delavskih zaupnikov, večina srednjega in nižjega sindikalnega kadra. Vanjo so prišli opozicionalni prvaki, nekateri prvoborci socialističnega gibanja v Sloveniji, priljubljeni in znani delavski govorniki. V novo partijo je prišel tudi del »socialistične omladine«, ki je l. 1917—1918 sestavljala opozicijo znotraj socialne demokracije, in sicer tisti del »omladine«, ki se je razvijal v marksistični smeri.

Na ustanovni kongres so prišli številni gosti iz Slovenije, rudarji in železničarji, člani Društva študentov-komunistov. Posebno obeležje so zborovanju dali gostje bratskih gibanj: Filip Filipović od Izvrševalnega odbora Centralnega strankinega sveta Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov), M. Marjanović in Negoslav Ilić od Centralnega delavskega sindikalnega sveta Jugoslavije, vsi trije iz Beograda, dr. Mijo Radošević iz Zagreba od hrvaških komunistov in Gjordjevićeva od komunističnega ženstva iz Srbije. Od slovenskih socialdemokratov, ki se politično, strankarsko še niso odločili, sta kot gosta prisostvovala dr. Dragotin Lončar iz Ljubljane in profesor Ivan Favaj iz Maribora.

Kongres je pričel svodlasi železničar Josip Petrič iz Ljubljane, veteran socialističnega gibanja na Slovenskem, ki je l. 1896 v Ljubljani pričel tudi ustanovni kongres slovenske socialnodemokratske stranke. Njega so izbrali za predsednika, kovinarja Štefana Weissa z Jesenic za podpredsednika in Tončko Čečevo iz Trbovelj za tajnico zbora. Dnevni red je bil sledeči:

⁷⁵ Letak »Železničarjem in ostali slovenski javnosti«, april 1920, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (Arhiv IZDG), fond letakov.

⁷⁶ Ujedinjenje, Ljubljana, št. 1 z dne 13. marca 1920, dopis z Jesenic.

1. Razkol v slovenski socialnodemokratski stranki in ufanovitev nove partije. 2. Zedinjenje. 3. Volitve. 4. Razno.⁷⁷

Pred prehodom na dnevni red je kongres dal besedo gostom in sicer Filipu Filipoviću, M. Marjanoviću in Miju Radoševiću. Govor Filipa Filipovića, vodilne osebnosti komunistične partije v Srbiji, je s svojo komunistično vsebino pravzaprav programsko usmeril ves kongres in mu dal idejni okvir. Konec govora z vzklikom Živela Tretja internacionala so zborovalci sprejeli z viharnim in dolgotrajnim odobravanjem.

Od svojega začetka v preteklem stoletju se je slovenska socialnodemokratska stranka in z njo naše delavsko gibanje hranilo in krepilo ob podpori, idejni, organizacijski in materialni, avstrijske socialne demokracije. Socialistična strujanja, ki so v slovenskih razmerah našla objektivno ugodna tla, so prihajala pretežno z Dunaja, kar pa ni izključevalo določenega njihovega menjanja glede na slovenske pogoje; ti so storili slovensko socialnodemokratsko stranko bolj desničarsko kot je bila avstrijska. S propadom Avstrije, z novo mejo severno od Maribora in z drugačno svetovno situacijo sploh, se je izvor idej in strujanj za novo nastalo slovensko komunistično stranko premaknil deloma na jug, k srbskim in hrvatskim tovarišem, ki so še desetletje v teoretičnem oziru prednjačili, še bolj pa k ruskemu boljševizmu in mednarodnemu komunističnemu gibanju sploh.

Nato sta se javila s predlogi Dragotin Gustinčič in Milan Lemež, prvi z resolucijo, ki označuje oktobrsko revolucijo in jo odobrava, drugi z resolucijo o pomoči poljskemu proletariatu. Obe sta bili sprejeti.

Po združitvi obeh prvih točk dnevnega reda je referent Milan Lemež »v enournem, mirnem, stvarnem in izčrpnem govoru razložil zgodovino borbe slovenskega proletariata v preteklem letu«. Med ostalim je dejal: »Borba za nacionalno državo je zastarela, kajti na vrata trka socialna revolucija. Povsod še opazujemo vplive z Dunaja, ki jih moramo odstraniti; doslej so gibanje v Sloveniji vodili malomeščani.« Potem je opisal »popoln polom malomeščanske smeri politike. Znotraj dežele se širi velika draginja, ki jo konzumi niso mogli ustaviti. Zato so se podali na kompromisno politiko z buržoazijo, a to politiko je končno doletela polomija«. Dejal je še: »Danes je tu zbran cvet slovenskega proletariata, ki se združuje enostavno s sodrugi iz Srbije in Hrvatske. Danes se vračamo na naše staro stališče neizprosnega razrednega boja in v tem znamenju naj se razvija naša borba naprej pod praporom Tretje internacionale.«⁷⁸

Sledil mu je Josip Petrič. Utemeljeval je nujnost zedinjenja. Prebral je sklepe kongresa zedinjenja in nastanka SDSJ(k) iz aprila 1919. Nato je predložil dodatno resolucijo o zedinjenju, katere drugi odstavek se glasi:

»Da se borbena moč proletariata poveča, smatra strankin zbor takojšnje ujedinenje s Socialistično stranko Jugoslavije (komunistov) za absolutno potrebno, vsled česar proglašča, da se smatra od danes naprej za sestavni del te stranke na temelju resolucije in sklepov velikonočnega kongresa lanskega leta v Beogradu.«⁷⁹

⁷⁷ Omenjeni letak in Nova istina, Zagreb, št. 71 z dne 16. aprila 1920, članek Smrt socialpatriotizmu u Sloveniji, Prvi komunistički kongres u Sloveniji i ujedinenje slovenačkog proletariata.

⁷⁸ Nova istina, Zagreb, št. 71 z dne 16. aprila 1920, isti članek.

⁷⁹ Prav tam.

To resolucijo so prisotni soglasno in navdušeno sprejeli. »Končno smo obračunali z izdajalci, končno smo zedinjeni!« — so govorili in vzklikali delegatje in gostje.

Sledili so manjši referati o ženskem gibanju, o tisku. Pozno popoldne se je kongres zaključil.⁸⁰ Podatkov o izvolitvi vodstva doslej nimamo.

»Istega dne zvečer — piše Filip Filipović v Radničkih Novinah, št. 111 z dne 7. maja 1920 — je bila v prostorih hotela »Tivoli« veselica s predavanjem ob petdesetletnici V. Lenina. Delavska godba in številni delavski pevski zbor sta se udeležila večera. Najprej je godba intonirala Internacionalo. Leninovo življenjsko pot je na kratko orisal sodrug Gustinčič. Dvorana je bila polna gostov in največ je bilo med njimi rudarjev in železničarjev.«

Zgodovinski sklep o združitvi Delavske socialistične stranke za Slovenijo s Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov), je pomenil, da se je na Slovenskem ustanovila komunistična stranka, da je narod Slovencev obogatel za novo partijo komunistov. V primerjavi z drugim jugoslovanskim delavstvom se je zgodilo to z enoletno zamudo.

Politično zedinjenje v enotni stranki je hkrati storilo konec izolaciji slovenskega delavstva. Od tega se je utrdila in je zrasla moč delavstva v Sloveniji in vsej državi. Komunistična stranka je postala edina partija, ki je pognala korenine v vseh narodih Jugoslavije in jih združevala v solidarnem boju za svobodo in socializem.

Končalo se je zgodovinsko razdobje socialnodemokratske stranke. Odlej je vodstvo delavskega gibanja na Slovenskem in odgovornost zanj prešla na komunistično stranko. Pred njo je takoj vstalo vprašanje ogromnega daljnosežnega pomena, da namreč prevzame vodstvo ne samo delavstva, temveč slovenskega naroda sploh.

Tej zgodovinski nastali nalogi komunistična stranka tedaj ni bila kos in tudi ni kmalu dorasla. To dejstvo ni bilo posledica pomanjkanja dobre volje in podobnih moralnih lastnosti, kakor slišimo včasih, marveč je odsevalo realno stanje družbenih sil in dejansko stopnjo v razvoju komunizma na Slovenskem, bilo je torej materialno pogojeno. Toda komunistična stranka je bila v vsaki dobi in vsakem položaju edina napredna in revolucionarna sila, ki se je bojevala proti sovražniku pogumno in požrtvovalno, ki je visoko držala prapor Marxa, Engelsa in Lenina, ki je zbirala okrog sebe vedno širše množice, črpala iz njih novih moči ter jih končno pripeljala do zmage, do osvoboditve.

XIV

Sporazum o prenehanju socialnodemokratske stranke z dne 13. aprila 1920

V pričujočem članku se ne bomo spuščali v analizo ustanovnega kongresa stranke 11. aprila 1920 v Ljubljani, ki smo ga podali v kratkem pregledu. To bi bila tema za posebno razpravo. Nas zanima tukaj dejavnost in usoda socialnodemokratske stranke. Zato se vrnimo k njej.

⁸⁰ Radničke Novine, Beograd, št. 111 z dne 7. maja 1920, članek Filipa Filipovića Kongres slovenačkih drugova.

Desničarsko vodstvo ni moglo preprečiti ustanovnega kongresa komunistične stranke. Zato je na isti dan, 11. aprila, sklicalo vzporedno izredni kongres JSDS v Mariboru. Nanj so se javile strankine organizacije iz vzhodne Slovenije, in sicer iz celjskega, ptujskega in mariborskega okrožja in iz Mežiške doline, razen nekaterih, torej s Štajerskega in Koroškega.⁸¹

Socialnodemokratske organizacije tega ozemlja, ki so do avgusta in septembra 1918 sploh pripadale avstrijski, torej nemški socialnodemokratski stranki, ne pa slovenski, so bile pod močnim vplivom prejšnjih tradicij in so zlasti varovale enotnost svojih vrst. Do njih niso segali ostri spori med desnico in komunisti, ki so se v izraziti obliki razvijali predvsem v Ljubljani in v rudarskih revirjih. Zato se je politična diferenciacija pri njih razvijala počasneje kot v osrednji in primorski Sloveniji. Desnica je tudi po razcepu izkoriščala to nepoučenost, socialnodemokratske tradicije in stremljenja po enotnosti ter obdržala v njih svoje postojanke. Hkrati se je delavstvo tega ozemlja, in z njimi socialnodemokratske organizacije, energično zavzemalo za zedinjenje z delavskimi gibanji v Srbiji, na Hrvaškem in ostalih pokrajinah. Ta želja je bila tako močna in vsesplošna, da se je desničarji niso mogli izogniti, ampak so se ji morali podrediti in prilagoditi.

Na mariborskem zboru srečamo poleg delavskih delegatov zopet ministerialiste, ki so — kakor pravi Filip Filipović — »svojo prisotnostjo dajali posebno fiziognomijo temu kongresu«. To so bili Anton Kristan, Albin Prepeluh, Melhior Čobal in podobni, ki so se to pot zatekli daleč od svojih navadnih prizorišč. Pa ni pomagalo. Kakor je pisal Anton Kristan l. 1925 v reviji Pod lipo (str. 142), je izredni kongres »sklenil po dolgih debatah, da se je treba »poradikalizirati«, da oportunisti nimajo ničesar več iskati v gibanju, češ bodočnost je v radikalizmu in izvoljen je bil odbor (dr. Korun, Uratnik in drugi), ki naj pripravi zedinjenje z ostalimi na levo in na radikalno usmerjenimi socialisti...« Ministerialci so se morali umakniti za kulise. Antona Kristana, Albina Prepeluha in Melhiora Čobala so sicer predlagali v vodstvo, ti pa »so izjavili, da odstopajo od volitev«,⁸² ker so hoteli začasno umiriti ogorčeno in h komunizmu nagibajoče se delavstvo ter prepustiti vaje v stranki rezervnemu moštvu v upanju, da jim bo prihodnost naklonjena.

Sklepi izrednega kongresa so bili res radikalni. Odobravajo namreč resolucije zedinjevalnega kongresa aprila 1919 v Beogradu, česar XI. strankin zbor ni storil, in sprejemajo zedinjenje s SDSJ(k). V tem se sklepi kongresov v Mariboru in Ljubljani skladajo. Razlika pa je v doslednosti izvajanja sklepov, v preciznosti prakse, o čemer poroča Filip Filipović: »...vendar sklep mariborskega kongresa ni bil tako jaseń, precizen in odločen kakor sklep ljubljanskega kongresa. Mariborski zbor je nameraval, da se formalno združitev z našo partijo izvrši v Beogradu s posredovanjem posebne komisije iz 20 članov, medtem ko je ljubljanski kongres takoj uredil z našimi delegati vse formalnosti glede zedinjenja.« Na to nadaljuje: »Da bi se združitev slovenskega proletariata z našo partijo

⁸¹ Stirje udeleženci iz rudarskih revirjev in Anton Zugwitz z Jesenic, ki so šli na mariborski kongres, niso imeli med delavstvom nobene opore več.

⁸² Naprej, št. 84 z dne 14. aprila 1920, poročilo Sklepi Strankinega zbora v Mariboru.

ISTINA

KE RÁDNIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE (KOMUNISTA)

Pojedini broj stoji K 1-

GLAVNI SVJETSKI PISAR: URED-
NIŠTVO I TISKARNA: ULICA BR. 55,
BEOGRAD. — PISARSKA MJEŠTARICA
B. 4. — ZA PROJEKTOVANJE STRAN-
ICE: OGLASNI RACUNARJI SE
PO CENTRALI LIST SU OBRUSTAV-
LJALI. — CMI PISARSKA IŠTARICA.

Zagreb, 16. travnja 1920.

God. II

Impatritizma u Sloveniji

IES U SLOVENIJI I UJEDINJENJE SLO-
PROLETARIJATA.

borbu sa zjedničkim viroem bur-
žoazijom i klicom: Zvela Treća Inter-
nacionista (Burno i dugotrajno odobra-
vanje)

Drug. Marijanović krenu po-
zdravljen puzhom izručuje pozdrave i
linori historijat razvika sindikalnoga
pokreta. Srpska partija je kroz sve
borbe nosila čistu i bez ljage crvenu
barjak. Ljubiš tegobe sindikata za vr-
jeme rata pod aserijom apsolutiz-
mom. Težnja je bila uvijek jedinstve-
na — slomiti kapitalizam, koji je do-
vještavo napao, u smrt i neareću.
I zato su zjedkati složno radili s par-
tijom — a rade i danas, kadgod se
rečavale koje važnije pitanje. I oni svi-
jek u svim važnijim pitanjima rade spo-
razumno. Tumači to u detalji — jer ta
te drugovima Slovenijama novi način
borbe.

Svrijava poklikom pobjedi socijali-
zma uz burno odobravanje kongresa.

Drug Rad oče vie uz opatuz, du-
cekan izlaze ponaprje: i u te epohe

za vreme Austro-Ugarske monarhije,
te poslije nje. Borba za nacionalni do-
stavu danas je zastarijela, jer na dver-
kaca socijalna revolucija. Vide se svu-
dica teč bečki tragovi, koje treba odstra-
niti, a sam pokret u Sloveniji vodiš su
de sosa malogradioni. Prikazme: po-
trajno njihovu politiku kroz zadnju
godinu, potpun ston silnogradjanost
kurza te politike. Unutor samo zemlje
svlaga velika slupova, koju konačni
slu uingli suzbiti. Toga radi su se
bacili u kompromisnu politiku s bur-
žoazijom, a ta je politika konačno do-
živla kraj.

Danas je avdije ujedinen svijet slo-
vanškoga proletarijata — i taj prole-
tarijat ujediniše se napripravnice za
drugovima iz Srbije i Hrvatske. Danas
se vraćamo na staro naše slanovito
tepcanilive klasne borbe — u tom
znaneriu neka podije naša borba na-
pred u znamenju: Treće Internacione
le (Burno odobravanje).

Iza teja je drug Petric u opat-
nom govoru prikazao potrebu ujed-
njenja, te pročitalo rezolucije pri-
mjenne na našem beogradskom kongresu
prilike godine. Te su re zolucije u tito-
stici prihvaćene, kao i popratan resolu-
cija o ujedinenju, koja doslovno gla-
sava:

Stranka bor Delavske Socijalni-

jevnišnosti ne isplati — riskirati pro-
gnoza itd. Na svome kongresu izabrali
su kao i ljubljanci na svome svaku
to žu pozdravilo, kojma je povjerenje
da konačno provedu djelo ujedinenja
za čitavu slovenačku partiju. Nakon
povećenih pregovora postignuta je gje-
le ujedinenja slovenačkih drugova sil-
točnja platforma:

Zher pozdravnik zabranh na kon-
gresima bivše socijalno-demokratske
stranke u Ljubljani i Mariboru raspra-
vili su o mogućnosti ujedinenja stran-
ke, zaključivši:

Bivša socijalno-demokratska stranka
za Sloveniju prešla je u cjelosti (Oba
djela primaju u cjelosti i bez ograde
novizma stajati, načelo i taktiku S. R.
P. J. (K.) kao i sve njene obvezatne
zaključke stvorene na beogradskom
kongresu i poslije. U dokaz jedinstve-
nosti pridružujemo se bez stavljanja
nekakvih uvjeta načelnih i taktičkih S.
R. P. J. (K.), te čemo svoj pristup of-
cijelno, nejeriti centralnom partiskom
vodstvu u Beogradu (C. I. O. S. R.
P. J. (K)).

To je načelnu dio platforme ujed-
nenja. Daljnjih šest točaka tiče se te-
tinskih slovenačkih stvari, kao izmjene
stranke ujedinenja novizna, koje uživa po-
vjeravanje njena, prihvaću ujedinenja

Zagrebski komunistični list »Nova istina« z dne 16. aprila 1920 poroča o sporazumu
da socialnodemokratska stranka za Slovenijo neha v celoti obstajati.

(komunistično, F. K.) izvedlo na kar najbolji popolan način, so partijski delegati takoj po zaključku kongresa v Ljubljani odpotovali v Maribor, da odvrnejo mariborske sodruge od poti v Beograd, da pa jih zato povabijo v Ljubljano, kjer bi se skupno uredile vse formalnosti zastran združitve. Dejansko se je tako zgodilo. 13. aprila t. l. so se zbrali delegati ljubljanskih in mariborskih organizacij na konferenco...⁸³

Pogajali so se kratko in načelno. Nekaj o tej diskusiji je priobčil samo socialnodemokratski »Naprejek«. Toda ni bila diskusija važna, temveč so bili odločilni sklepi te konference. Dosežen je bil izredno važen sporazum, saj je ustvaril izredno ugodne pogoje za nadaljnji razvoj komunistične stranke in delavskega gibanja v Sloveniji. Tega sporazuma pa ni priobčil socialno-demokratski »Naprejek«. Komunistična stranka v Sloveniji ga tudi ni objavila, ker v tem trenutku ni imela svojega glasila, a njeno poznejše glasilo

⁸³ Radničke Novine, Beograd, št. 111 z dne 7. maja 1920 (glej opombo 80).

»Rdeči prapor« se je sklicevalo na sporazum, besedila pa ni natisnilo. Besedilo sporazuma navaja v celoti le »Nova istina«, zagrebško glasilo SDSJ(k) v številki 71 z dne 16. aprila 1920 v članku z naslovom »Smrt social-patriotizmu u Sloveniji«. Priobčujemo ga prvič v slovenskem tisku, v prevodu iz srbohrvaščine. Glasi se:

»Zbor pooblaščenecv, ki sta jih izvolila kongresa bivše socialnodemokratske stranke v Ljubljani in Mariboru, je po razpravljanju o možnostih zedinjenja sklenil:

Bivša socialnodemokratska stranka za Slovenijo neha v celoti obstajati. Oba njena dela sprejemata popolnoma in brez pridržkov statut, načela in taktiko Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov), kakor tudi vse obvezne sklepe, ki so bili storjeni na beograjskem kongresu in po njem. Da dokažemo enotnost, se brez vsakih pogojev, načelnih ali taktičnih, pridružujemo Socialistični delavski stranki Jugoslavije (komunistov) in bomo svoj pristop uradno sporočili centralnemu vodstvu v Beogradu (Centralni izvrševalni odbor SDSJ(k)).«

Ljubljanski »Naprej« je ta sporazum skrnil pred svojimi bralci in pred slovensko javnostjo. Zagrebška »Nova istina«, ki ji gre priznanje za ohranitev besedila tega dragocenega sklepa, dodaja še sledeče:

»Takšen je bil načelni del zedinjevalne osnove. Drugih šest določb ureja notranje slovenske zadeve, kakor nadomestitev starega vodstva z novim, ki uživa med množicami zaupanje, prehod in združitve strankine imovine, tiska, uredništva itd.«

Pričevanje »Nove istine« so potrdile beograjske »Radničke novine«. ⁸⁴ V tem dnevniku je Filip Filipović, udeleženec konference, poročal o istem osnovnem sklepu z nekoliko drugačnimi besedami. Razen tega je naštel nekatere dodatne določbe sporazuma mnogo nadrobneje kakor »Nova istina«, in sicer:

»Staro strankino vodstvo se zamenja z novim, ki uživa zaupanje med množicami in ki bo upravljalo strankine zadeve do kongresa v Vukovaru.«

»Strankino glasilo »Naprej« menja svoje ime in prevzame naziv »Rdeči prapor« z oznako: glasilo SDSJ(k) za Slovenijo.«

»Strankino premoženje se izroča novemu vodstvu. Zategadelj prenehajo vse separatne akcije in funkcije. Vsa moralna in finančna moč stranke se priključuje SDSJ(k) za Slovenijo.«

»V sindikalnih organizacijah morajo odgovorna mesta biti v rokah ljudi, ki jim široke množice zaupajo.«

Sporazum so uradno podpisali pooblaščenec mariborskega kongresa dr. Milaš Sorum, Filip Uratnik, Viktor Eržen, Jože Nahtigal in N. Udovč, ⁸⁵ a od ljubljanskih komunistov Josip Petrič, Viktor Koleša, Marcel Žorga, Ivan Kitek in Albert Hlebec ⁸⁶ (prvi trije delavci).

»Nova istina« ugotavlja v zaključek (prav tam):

»Socialnodemokratska stranka v Sloveniji je prenehala obstajati.« Ko našteje prednosti zgodovinskega sporazuma, konča: »V tem je globoki pomen ljubljanskega in mariborskega kongresa; zato ju pozdravljamo,

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ Rdeči prapor, Ljubljana, št. 4 z dne 5. junija 1920, uvodnik Naloga strankinega kongresa v Vukovaru.

⁸⁶ Nova istina, glej opombo 77.

zato se ju veselimo, in z nami vred, upamo, ves komunistični proletariat Jugoslavije.«

Pričevanja iz nasprotujočih si taborov — izjave Antona Kristana, Filipa Filipovića v »Radničkih novinah«, dopisnika »Nove istine« (verjetno Miše Radoševića) in uredništva »Rdečega praporja« — se torej ujemajo v tem, da je bil na mariborskem kongresu od strani delavstva izredno močan pritisk za združitv s komunistično stranko; zato je prišlo do sklepa o prenehanju obstoja slovenske socialnodemokratske stranke, ki ji je že ljubljanski kongres naznanil konec. Mrliški list tej stranki je bil oficialno podpisan s sporazumom od 13. aprila 1920.

XV

Generalni štrajk slovenskega delavstva aprila 1920

Kljub doseženemu sporazumu o likvidaciji je slovenska socialnodemokratska stranka, pozneje Socialistična stranka Jugoslavije, obstajala v stari Jugoslaviji legalno še skoraj desetletje. Zakaj? Analizirajmo najprej stanje družbenih sil v Sloveniji.

Prej opisani procesi zatona socialne demokracije in rojstva komunistične stranke padajo v dobo naraščajoče organizirane in politične moči slovenskega delavskega razreda. Razgibanost množic, ki se je v dnevih prevrata leta 1918 in še vse leto 1919 izražala stihijski, spontano; večji del nepričakovano kot nevihta, se je pod vplivom organizacije, politične jasnitve in krepitve izražala vedno bolj urejeno, strnjeno, smotno. Ljudstvo, ki je preživelo štiriletne strahote vojne in zaledja, ki po vojni ni doseglo niti predvojne življenjske ravni, ampak je doživljalo nova pomanjkanja, nova razočaranja, si je zato strastno in neugasljivo želelo korenitih socialnih sprememb, a zunanji in notranji dogodki, radikalni, razburjljivi in pestri, so tem željam dodajali še upanje, le redko jasno izrečeno, toda nič manj globoko občuteno, da se bo socialna revolucija tudi uresničila. In ko je nastala komunistična stranka, ki jo je revolucionarni val dvignil na zgodovinski oder, so se te ljudske želje in upanja okrepile, se je razgibanost množic ter njihova organiziranost in smotrnost strnila v solidarnost, emotnost in bojevno odločnost, da danes, ko jih ugotavljaš po neizpodbitnih dokumentih, dejanjih in spominih, pred vsem tem ostrmiš. Prav v tistem času je jugoslovanska združena buržoazija računala, da mora končati s popuščanjem pritisku ljudstva. Na boj je izzvala najbolj napredni delavski odred, železničarje in druge transportne delavce, ki so boj sprejeli. Vlada je razveljavila protokol sporazuma s sindikatom, ki ga je bila sprejela. Izbruhnila je splošna železničarska stavka, za njo generalni štrajk, s poskusi prevzema oblasti. Razvnela se je dejanska razredna bitka velikega obsega, ostra in napeta, z odločno dilemo: kdo bo koga.

To se je zgodilo nekaj dni po ustanovnem kongresu komunistične stranke.

Opolnoči 15. aprila so železničarji ustavili promet. Proge so se izpraznile, lokomotive ugasnile, postaje izumrle, enotnost gospodarskega organizma je razpadla. Ljubljanski železničarji so zasedli kolodvor in ga zastražili. Podobno je bilo v Mariboru, Zidanem mostu, na Pragerskem in

drugod. Buržoazno gosposko v državi je zajel strah, poklicala je na pomoč vojaštvo, v katerem je videla edino rešitev. Vlada je nepretrgoma zasedala, sestal se je kronski svet, širile so se novice o padcu vlade. Železničarje so v Sloveniji podprli rudarji, ki so začeli stavkati 21. aprila, nato kovinarji, živilci in drugi delavci, skratka, nastal je generalni štrajk, ki je 24. aprila zajel vso Ljubljano in s tem dosegel svojo vrhunsko točko.

Nikdar prej in tudi ne pozneje ni dosegel delavski stavkovni val v Sloveniji tolikšnega obsega in takšne višine, kakor se je to zgodilo aprila leta 1920.

Mlada komunistična partija se je znašla v ognjeni preizkušnji. Pogumno in s kipečo energijo, spojena z množico, se je postavila na čelo revolucionarnega delavskega vala, politično vodila gibanje in organizacijsko držala v rokah ključne delavske postojanke (stavkovne odbore, sindikate). Širokopotezno, resnobno, presenetljivo spretno in kvalificirano je organizirala zasedbo ali kontrolo železniških postaj, podjetij in rudnikov. Uporno je odbijala frontalne napade obeh, v strahu in zlobi združenih meščanskih strank. Vladajočemu režimu in njegovi divji propagandi je zoprvala z enotnim mnenjem delovnih množic, kar se je manifestiralo tudi v silnejši aktivizaciji delavskih žena. Uporabljala je legalni in nelegalni tisk, lastne kurirske zveze in tisočere druge pobude, ki so se med stavkajočimi nenehno porajale. Poskus vlade, da z vojaško silo militarizira železničarje in jih vpokliče na orožne vaje — druga sredstva so bila sploh iluzorna — je pomenil prve dni jalov in brezuspešen ukrep, ki so ga stavkajoči učinkovito prestregli, v Ljubljani n. pr. s tem, da so odhajali vsak dan v okolico »na sprehod« in do noči vztrajali na menjajočih se zbirališčih. Enotnost delavskega razreda je bila v prvi dobi stavke popolna, odločnost nadvse trdna in zaupanje v uspeh neomejeno.

Da, enotnost! V dnevih aprilske stavke je delavski razred Slovenije pokazal enotnost, kakršne ni poznal ne prej ne pozneje za kapitalizma. In to je bila zasluga slovenskih komunistov! Ohranili so enotne sindikate in jih združili v merilu vse države. Ustanovili so komunistično stranko in dosegli v njej zedinjenje vsega slovenskega delavstva, ki ga je spremljal sklep o prenehanju socialnodemokratske stranke. To je pomenilo hkrati združitev z delavstvom drugih jugoslovanskih narodov. In ko je prav v združevalnem procesu, v tem burnem poletu, ki je ustrezal koristim in stremljenjem delovnega ljudstva, prišlo do spopada s kapitalom in državo, se je enotnost reproducirala na višji razvojni stopnji in v najširšem obsegu, na veličasten način v največji stavki, kar jih pozna delavska zgodovina Slovenije.

Slovensko strankino vodstvo je videlo te dosežke in uspehe. Nimamo podatkov, da bi bilo zaradi tega postavilo nerealne prevratne cilje. Pač pa je pokazalo pomanjkljivosti, ki so izvirale iz subjektivnih slabosti mlade partije in iz vsega takratnega objektivnega položaja. Ni si bilo v svesti, da generalni delavski štrajk, zlasti mnogodnevni, časovno neomejeni, pomeni vrhunec delavskih moči in prizadevanj, ki mora bodisi prerasti v politični boj za oblast ali pa ga je treba ob smotrni organizaciji pravočasno ustaviti, da se ne bi spremenil v prisiljen umik ali hud poraz. Strankino vodstvo ni imelo jasnega stališča glede razvoja in perspektiv generalnega štrajka in je dopuščalo ponekod njegovo preraščanje v boj za oblast, dasi je na

eni strani vedelo, da si ljudske množice od generalnega štrajka veliko obetajo, namreč bistvenih družbenih izprememb, — vodstvo je deloma samo upalo isto — in je na drugi strani razumelo, da za revolucionarni prevrat ne razpolaga z zadostnimi močmi.⁸⁷ Njegova napaka je bila v pasivnem in s tem v bistvu oportunističnem pričakovanju, da bo buržoazna država popustila pred delavstvom, ni pa računalo, da buržoazija noče več popuščati, da je konflikt dobil izrazito obliko politične bitke in merjenja političnih sil razredov, ki so se spoprijeli. Kratkotrajna »republika« v Trbovljah, spopadi z vojaštvom za obvladanje železniških prog pri Zidanem mostu in Trbovljah — to so bila znamenja kritične stopnje generalnega štrajka. Stavkovno vodstvo, to je strankino vodstvo v Ljubljani, se je odreklo podobnim akcijam, je krčevito zanikalo očitni politični značaj stavke ter s tem stopilo na pot umika, ne da bi bilo izdalo navodilo o organiziranem prestatku generalnega štrajka, kar je vneslo v boj prve klice neodločnosti in zmede. Ko je deželna vlada pod predsedstvom dr. Janka Brejca (zastopnika SLS) z orožništvom uprizorila 24. aprila pokol na Zaloški cesti v Ljubljani — dramatičnost položaja je dosegla višek — in s tem iztrgala pobudo iz rok stavkajočih ter izpričala obupno odločnost stvar končati, s čimer vodstvo komunistične stranke ni računalo, so se dogodki vrstili brez zadostnega posega partijskega vodstva vanje in se končali s porazom generalne stavke. Stavkajoči železničarji niso dosegli ponovnega uveljavljenja protokola sporazuma, ki je bil zanje velikanska pridobitev. 28. aprila so se poraženi vrnili na delo, a rudarji, ki so vztrajali še naprej, so pristopili k delu šele 3. maja.

Aprilski generalni štrajk 1920 je bil važna prelomnica v družbenem razvoju Slovenije. Zgodovinsko gledano je delavstvo v jugoslovanskem delu Slovenije doseglo največjo moč, najtrdnjšo enotnost in politični preporod ob koncu tedanjega revolucionarnega položaja, ko se je buržoazija že okrepila na oblasti. Zmaga nad buržoazijo ni bila izključena, vendar že zelo problematična. V ostrem razrednem spopadu se je odločilo, kdo je koga. Združena buržoazija se je izkazala močnejšo — pa četudi po obupnih naporih — in je bitko odločila v svojo korist. Delavski razred, ki je dotlej zbiral naraščajoče sile, je bil s porazom potisnjen nazaj. Njegova moč je upadala, z njo pa samozavest in — enotnost. Vzpenjal se je kasneje še do novih poletov in uspehov, toda odločitev je bila padla, objektivno revolucionarni položaj je splahnel.

Slovensko meščanstvo, združeno proti delavstvu, je slavilo zmago. Še pred dnevi roč poveljstvo Dravske divizije v Ljubljani, naj pošlje strojnice in čete v delavske kraje, je po bitki zaničljivo psovalo svojega so-

⁸⁷ O nadah ljudskih množic je na mariborskem kongresu 11. aprila dejal socialni demokrat Kovač iz Hrastnika: »Žalibog je danes stvar taka, da pri nas v Hrastniku in Trbovljah delavstvo čaka samo na proklamacijo revolucije« (Naprej, št. 98 z dne 29. aprila 1920, beležka Pametne besede). O razumevanju komunističnega vodstva, da delavstvo ne razpolaga z zadostnimi močmi za prevrat, priča pisanje lista Ujedinjenje, št. 4 z dne 31. marca 1920, feljton »Slovenski Narod« in diktatura, ko zavrača podtikanje »Slovenskega Naroda«, da napovedujejo komunisti revolucijo v par tednih: »Naj nam na vsak način »Slovenski Narod« oprostí, če mu ne moremo servirati diktature proletariata tako hitro kakor si on želi. Pri nas se pojmi in dogodki ne podé tako rapidno. In sama subjektivna dobra volja tudi ne zadošča.«

vražnika. Fran Govekar, kulturni predstavnik slovenskega liberalnega meščanstva, ob katerega se je nekoč že Ivan Cankar spotaknil, je pisal v »Slovenskem narodu« dne 28. aprila: »Masa brez kulture je žival, ki se dá krotiti le z bajoneti, krogami in verigami.« Hkrati je poučeval: »Ta doživljaj in ta uspeh naj bosta meščanskim strankam v pouk! Kaj zmoremo složni, smo videli.«

XVI

Vzpostavitev socialnodemokratske stranke

Po porazu generalnega štrajka je bil položaj mlade komunistične stranke težaven. Morala se je sama utrjevati in premagovati posledice poraza, kljubovati malodušnosti in razočaranju, zbirati sile za bodoče boje.

V tem za delavski razred in komunistično partijo težavnem položaju je znova stopila v javnost — socialnodemokratska stranka.

Birokracija socialnodemokratske stranke je v dnevih po sporazumu z dne 13. aprila obdržala v svojih rokah dnevnik »Naprej« in se strnila okrog njega, ko je izbruhnila stavka. Prvi teden je »Naprej« krepko podpiral stavkajoče, se solidariziral z njimi, pozival k vztrajnosti in zmagi. Nemalo je pri tem vplivalo na njegov krog pričakovanje, da »bo padla — padla za vse čase« Protić-Koroščeva vlada.⁸⁸ »Naprej« je celo pozival: »Proč z vlado, ki se igra lahkomišlno z interesi ljudstva in države!«⁸⁹ Toda kó vlada ni padla, temveč je nasprotno posegla po orožju in uprizorila krvavo streljanje na Zaloški cesti v Ljubljani, so socialni demokratje okrog »Napreja« zasukali krmilo za 180 stopinj. Najprej so pričeli svetovati »najskrajnejšo previdnost« in rotiti »takih žrtev ne več!«⁹⁰ Podobne izjave ni mogoče oceniti drugače, kakor strahopetnost. Dan pozneje, 26. aprila, pa se je tej neprivlačni lastnosti pridružilo panično umikanje: »*Naš list je glasilo vsega delovnega ljudstva in nosi na svojem čelu označbo, da je glasilo socijalno-demokratske stranke ... Nismo pa komunisti! Železničarsko stavko je od vsega početka vodila železničarska strokovna organizacija, kar je prav in v redu. Njeni vodniki pa so kot osebe največ bili pripadniki Delavske socialistične stranke (komunisti), ki se je nedavno ustanovila ...*« (podčrtalo uredništvo Napreja).

Stavko so vodili komunisti — denuncira »Naprej«; mi pa nismo komunisti — se opravičuje »Naprej«. Zatajil je lastno pisanje, odrekel podporo stavki in se je spreobrnil v nedolžnost: »Mi smo neštetokrat poudarjali, da smatramo *izvedbo volitev za edini izhod iz zagate, v katero je zašla naša država ...*«⁹¹

Kako nedostojno je to pisanje, kako globok moralni padec izpričujejo ljudje okrog »Napreja« in kako politično zgrešene zaključke delajo!

⁸⁸ Naprej, št. 94 z dne 25. aprila 1920 (izdaja do dogodkov na Zaloški cesti), uvodnik Živela delavska solidarnost!

⁸⁹ Naprej, št. 90 z dne 21. aprila 1920, uvodnik V boju proti reakciji.

⁹⁰ Naprej, št. 95 z dne 25. aprila 1920 (izdaja po dogodkih na Zaloški cesti), Poziv delavstvu.

⁹¹ Naprej, št. 96 z dne 26. aprila 1920, članek Vsem; podčrtalo uredništvo Napreja.

Kratkemu vzdihu: »Če bi mam delavstvo doslej dalo več posluha, bilo bi marsikaj drugače in boljše,« sledi zaključek: »*Edino socialnodemokratska stranka*, zvesta svojim starim načelom, priznavajoča in izvršujoča tudi pozitivno delo v korist proletariata, *more biti res zastopnica vsega delovnega ljudstva!*«⁹²

Kako pomemben je ta stavek! Nazaj k »starim načelom«, samo ne k novim! Nazaj k socialnodemokratski stranki, ki v dobrotelnosti včasih »tudi« izvršuje »pozitivno delo v korist proletariata«. To je tipična reformistična pozicija stranke za delavstvo, medtem ko je šlo za revolucionarno stranko delavskega razreda samega.

Besedam so sledila dejanja. Dne 30. aprila se je v Ljubljani sestalo »začasno načelstvo JSDS« in sprejelo navodila, ki jih je »Naprej« objavil v štev. 104 dne 6. maja 1920. Smisel navodil je sledeči:

»...ujedinenje še ni izvršeno,« »o ujedinenju (bo) še končno veljavno sklepal v Mariboru izvoljeni izvrševalni odbor, ki se doslej vsled štrajka in izrednih razmer ni mogel sestati...« »Za ta čas, dokler se ne vrši seja izvrševalnega odbora, vodi podpisano načelstvo vse strankine posle.« »...pokoravajte se navodilom zaupnikov...«

Začasno načelstvo so se podpisali: »Udovč, Uratnik, Korun kot člani; Svetek, Škorpik kot namestnika članov načelstva iz Maribora.«

V teh navodilih ni niti besede o sporazumu 13. aprila, ki je vseboval zedinjenje in hkrati objavil, da preneha socialnodemokratska stranka. V njih ignorirajo sporazum, ga molče preklicujejo in odstranjujejo. Značilno je, kot smo ugotovili že zgoraj, da »Naprej« sploh ni objavil tega sporazuma, da ga je skrnil pred javnostjo, pred delavstvom, pred lastnimi pristaši. V kalnem je lažje ribariti!

Med člani načelstva beremo imena Svetek in Škorpik. Niti eden niti drugi nista bila izvoljena na mariborskem kongresu.⁹³ Pojavila sta se kot »namestnika« na nedemokratski način.

Skratka, socialnodemokratska stranka je obnovila svojo dejavnost.

Desničarski voditelji so izkoristili poraz delavstva v aprilski generalni stavki. Videli so zmedo in razočaranje v množicah ter pohiteli predložiti svoje kapitulantske usluge. Zapazili so napake komunističnega vodstva ter grajali zaprte komuniste, ki se niso mogli braniti. Albin Prepeluh je v »Napreju« na levo in desno delil nauke iz poraza, deloma upravičene, deloma oportunistične. Le Filip Uratnik je še nekaj časa pozival, da naj bi se »Naprej« ogibal vsega, kar razdvaja duhove.⁹⁴ Toda drugi manj obzirni, so dvignili glave, »n. sleč škodoželjno: če mi nismo mogli uničiti komunistov, nam bo pa vlada to storila.«⁹⁵ Pričeli so se napadi na komunistično gibanje doma in v svetu.

Izvrševalni odbor Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov) v Beogradu je na dejanja slovenskih socialnodemokratskih voditeljev

⁹² Prav tam; podčrtalo uredništvo Napreja.

⁹³ Glej spisek izvoljenih članov v Napreju, št. 84 z dne 14. aprila 1920, članek Sklepi strankinega zbora.

⁹⁴ Naprej, št. 99 z dne 30. aprila 1920, članek F. Uratnika Moj dostavek k član-ku Pametne besede.

⁹⁵ Rdeči prapor, št. 4 z dne 5. junija 1920, uvodnik Naloge strankinega kongresa v Vukovaru.

reagirai s pismom, naslovljenim slovenskemu delavstvu, v katerem beremo med ostalim:

»Moral je priti štrajk železničarjev, da se preizkusi značaj protisocialistično in protirevolucionarno razpoloženih »voditeljev«. Oni so v odločilnih momentih stali na strani buržoazije proti delavcem, ki so vodili boj iz nujne in previdnostne potrebe samoohrane in obrambe. Oni so skušali izkoristiti težkoče in žrtve te borbe, da uničijo medsebojni ljubljanski sporazum za ujedinjenje. Ta škandal ne sme ostati nežigosan...«⁹⁶

Se ostreje je pisal Lovro Klemenčič, ki se je vrnil v Slovenijo po vukovarskem kongresu junija 1920 in postal tajnik pokrajinskega strankinega vodstva. Ko je opisal, kako so socialnodemokratski, desničarski voditelji ob porazu prihrumeli, da izkoristijo preganjanje in trpljenje delavstva »za svoje sebične politikantske namene«, zaključuje: »Komunistični proletariat, ki je v zadnjem štrajku pokazal lastnosti plemenitega razreda — samozatajevanje, disciplino, solidarnost in požrtvovalnost — ne bo nikoli pozabil nizkega postopanja teh političnih hijen.«⁹⁷

Našteta dejstva nam narekujejo naslednje zaključke, ki so tudi odgovor na vprašanje, ki smo ga zgoraj zastavili.

Zmaga slovenske in združene jugoslovanske buržoazije v aprilski generalni stavki se ni omejila samo na področje odkrite bitke v štrajku; pokazala se je tudi na političnem področju, v prvi vrsti proti komunistom. Privedla je do tega, da je oživela socialnodemokratska stranka, s čimer se je razcepilo delavsko gibanje, ki je aprila 1920 doseglo popolno enotnost na revolucionarni podlagi pod komunističnim vodstvom. Za razcep razrednega delavskega gibanja v Sloveniji v dobi med prvo in drugo svetovno vojno nosi krivdo socialnodemokratsko vodstvo.

Socialnodemokratska stranka se je zopet pojavila — ne kot revolucionarna ali napredna sila, kakor nekoč, marveč kot spremljevalka poraza, kot davek zaostalosti in zamudi, kot vestnik buržoazne ofenzive. V strahopetnosti in paniki, z denunciantstvom komunistov in opravičevanjem pred gosposko, z zanikanjem lastnega pisanja in zatajitvijo podpisanih sporazumov, politično prazna in moralno padla — tako se nam je aprila—maja 1920 predstavila socialna demokracija.

To ni bila več niti prejšnja socialnodemokratska stranka. V njenih nedrih ni bilo več levega krila. Vodstvo je nadaljevalo z odkritim reformizmom, čeprav je še naletelo na odpor in izgubljalo pristaše. V povečani spoštljivosti pred buržoazijo in na njeno socialno naročilo se je specializiralo za antikomunizem. Stranka je postala razbijač delavske enotnosti in je v razkolniški vnemi pozneje cepila tudi sindikate. V divjih napadih združenega meščanstva na delavski razred so reformisti zavzeli položaj njegovega pomagača.

Pri tej obnovi je socialnodemokratska stranka obdržala postojanke v Mariboru in mariborskem okrožju, v Ptujju, Celju z okolico in Mežiški dolini. Čez nekaj mesecev jih je pričela izgubljati in komunistična stranka je pri volitvah v konstituantno dne 28. novembra 1920 zbrala v Mariboru

⁹⁶ Rdeči prapor, št. 5 z dne 11. junija 1920, pismo Delavskim organizacijam in proletariatu Slovenije.

⁹⁷ Rdeči prapor, št. 26 z dne 28. avgusta 1920, članek Bližnje in daljnje naloge Komunistične stranke na Slovenskem.

s predmestji in bližnjo okolico skoraj enako število glasov, kakor socialnodemokratska.⁹⁸ Proces diferenciacije na Štajerskem in Koroškem z odpadanjem od socialnodemokratske stranke se je še nadaljeval v korist komunistov, toda pretrgala ga je Obznana...

V Slovenskem Primorju je medtem stalno rasel vpliv komunistov. V bitkah z nastopajočim fašizmom, ki je sprva v Trstu nabiral izkušnje, so slovenski delavci in kmetje, enotno z italijanskimi, vodili nenehne boje, ki so preraščali v stavke, generalne stavke in oborožene spopade na barikadah tržaških ulic. In ko se je januarja 1921 na kongresu v Livornu ustanovila Komunistična stranka Italije, se je velikanska večina slovenskih delavskih organizacij odločila za komunistično partijo in prešla v njen tabor skupno z glasilom »Delo«. Odtlej Socialistična stranka Italije praktično med slovenskim ljudstvom ni imela nobene opore in vloge.

*

Nadaljnji obstoj socialnodemokratske oziroma socialistične stranke v jugoslovanskem delu Slovenije oziroma obeh, kolikor sta vzporedno delovali, ni več izpremenil temeljnega družbenega rezultata: da se je razdobje socialne demokracije končalo, da je nastopilo obdobje, v katerem je postala komunistična stranka vodilni faktor delavskega gibanja in vsega slovenskega delovnega ljudstva, odgovorna zanj. Komunistična stranka je postala dedinja revolucionarne in socialistične preteklosti na Slovenskem. Zbrala je večino delavstva na Slovenskem od Trsta do Maribora in si ponekod pridobila sloje revnih kmetov. Postala je sila, nevarna kapitalističnemu redu in zato jo je buržoazni režim kmalu prepovedal in preganjal dve desetletji.

Socialnodemokratska oziroma socialistična stranka je v tej dobi še obstajala ali pravilneje, životarila. Uživala je legalnost, nobenih preganjanj ni bila deležna. Prav tako je bilo z njenimi sindikati, katerim je vlada prisodila celo premoženje, zaplenjeno pri komunistih. Za svoj obstoj se je imela zahvaliti predvsem privilegiranimu položaju, ki ga je nudil režim blagohotno njej in njenim sindikatom. Množice ji niso zaupale več in skrčila se je na malo pomembno sekto. Kar je bilo v njej še naprednih ljudi, so zapuščali njene vrste in našli končno v narodnoosvobodilni vojni pravo pot. Kar pa jih je podpiralo okupatorja, je z njim vred propadlo.

Tako je nekdanja socialnodemokratska stranka dokončno izginila iz družbenega življenja na Slovenskem.

⁹⁸ Po podatkih »Slovenca« in »Jutra« o izidu volitev so v Mariboru, na Pobrežju, v Studencih, Teznem, Limbušu, Hočah, Kamnici in Framu dobili komunisti 1504, a socialni demokratje 1663 glasov.

Закат словенской социалдемократической партии в гг. 1919 - 1920

Резюме

После слома Австро-Венгрии в 1918 году, вследствие накопившихся классовых, национальных и других противоречий, достигших небывалых масштабов, на территории, заселенной Словенцами, как и вообще в Европе, создалась объективно - революционная обстановка. Мятельные массы городов и деревень, на которые имела огромное влияние Октябрьская социалистическая революция, проявляли кипучую энергию, подрывали старые порядки, постигали успехи в области рабочего защитного законодательства, а в некоторых случаях пробовали захватить местную власть и на селе даже делить земли крупных землевладельцев. Молодая словенская буржуазия, едва добравшаяся к власти, дрожала перед революционным народом, который в это решающее время оказался лишенным революционной партии рабочего класса. Словенская социалдемократическая партия, созданная в 1896 году, увязла в реформизме. Находясь долгие годы под идейным влиянием австрийской социалдемократии, она по многим вопросам, например по национальному, оказалась правее ее. В годы 1918-1920 руководство этой партии поддерживало словенскую буржуазию в создании новой, буржуазной власти и в создании нового буржуазного государства — королевства Сербов, Хорватов и Словенцев, появившегося на свет — по словам Э. Карделя — „в атмосфере контрреволюции.“ Оно всячески сдерживало, тормозило и предавало революционные выступления трудящихся. Во время слома габсбургской монархии в октябре 1918 г. политика этого руководства отразилась в лозунге: „Никаких выступлений!“ Весной 1919 г. оно в резолюции призывало рабочих воздержаться от борьбы за повышение заработной платы, так как „время неподходящее,“ меж тем как материальное положение рабочих масс безостановочно ухудшалось. 10 мая 1919 г. оно заключило с руководством обеих словенских буржуазных партий пакт о взаимном ненападении, что использовало временное правительство Словении в Любляне для объявления в некоторых округах чрезвычайного военного положения в целях подавления народных волнений. Социалдемократические представители Антон Кристан и Альбин Препелух вошли в состав люблянского правительства, а августа 1919 г. Антон Кристан занял пост министра в центральном королевском правительстве в Белграде. В то же время партийное руководство вследствие министерского не хотело и не могло послать своих представителей на объединительный съезд социалдемократических партий Сербии, Боснии и Херцеговины, Хорватии и Войводины, состоявшийся 20-23 апреля в Белграде и создавший Социалистическую рабочую партию Югославии (коммунистов), которая тотчас присоединилась Коммунистическому Интернационалу.

Внутри словенской с.-д. партии возникла левая оппозиция, тяготевшая к платформе Коммунистического интернационала и тактическим лозунгом которой было объединение словенских рабочих с уже объединенными рабочими остальных югославских наций в единую партию, в единые синдикаты. В течение второй половины 1919 г. наблюдаем первые открытые коммунистические выступления в Словении (газеты „Факель“ и „Воскресенье,“ заявление словенских с.-д. организаций в Италии о присоединении к коммунистической фракции Социалистической партии Италии итд.). Попытка левой оппозиции овладеть партией на съезде 1 и 2 ноября 1919 г. потерпела вопреки численному превосходству неудачу, так

как правое руководство предприняло ряд мер и обманных маневров к удержанию своих позиций. В феврале 1920 г. за левое крыло изъянилось уже подавляющее большинство соц. дем. организаций и рабочих Словении. В ответ на угрозу правого соц. дем. руководства об исключении из партии всех оппозиционных организаций была создана 2 марта 1920 г. в Любляне Рабочая социалистическая партия за Словению, которая провела 11 апреля 1920 г. в Любляне свой первый или учредительный съезд. На съезде было единогласно принято историческое решение об объединении с Социалистической рабочей партией Югославии (коммунистов) и безусловном принятии всех решений этой партии и ее имени. С этим съездом начала коммунистическая партия свое существование также среди народа Словенцев. Поскольку в марте 1920 г. словенские синдикаты уже приключились к единым классным синдикатам Югославии, то политическое объединение словенского пролетариата с рабочими остальных югославских провинций в единой коммунистической партии завершило процесс объединения югославского рабочего класса на революционной, коммунистической основе. Эпоха социалдемократии в Словении кончилась.

О неодолимой силе коммунистического влияния и страстном стремлении словенских рабочих к единству рабочего класса всей страны свидетельствовал также съезд с.-д. организаций восточной Словении в Мариборе, который созвало правое руководство тоже в день 11 апреля 1920 г. И этот куций съезд под давлением делегатов решил объединиться с Социалистической рабочей партией Югославии (коммунистов) и для этого избрал делегацию, которая 13 апреля 1920 в Любляне после обмена мнениями с делегацией люблянского съезда и представителями центрального руководства из Белграда подписала совместное заявление о том, что „бывшая социалдемократическая партия за Словению целиком перестает существовать.“ Все организации вступают в СРПЮ (к). Тем самым было выставлено официальное свидетельство о кончине словенской социалдемократической партии.

Впоследствии, мая 1920 г., после поражения рабочего класса во всеобщей забастовке апреля 1920 г., когда мощь рабочего класса Югославии после первой мировой войны достигла своего апогея, правые коварно нарушили принятое решение и возобновили деятельность с.-д. партии, которая однако потеряла прежнюю политическую роль и влияние в массах. Социалистическая партия легально просуществовала еще десятилетие прежде всего благодаря откровенной поддержке со стороны реакционной буржуазии, которая, укрепившись на власти, в конце 1920 г. так называемой Обзнаной (объявлением) запретила деятельность КПЮ и загнала ее на долгие годы в подполье, что однако никогда не устранило основного факта, а именно, что КПЮ от своего основания далее была и осталась ведущей политической партией рабочего класса Югославии.